Poštarina plaćena u gotovom.

ŽIVOT

G. XIII. LISTOPAD 1932. BR. 8.

Sadržaj

IZLAZI U ZAGREBU DESET PUTA NA GODINU.

25532

Uredništvo i uprava »ŽIVOTA«: Zagreb I 147, Palmotićeva 31.

Urednik Karlo Grimm D. I.

Pretplata 50 Dinara. Omladini 30 Dinara.

Pojedini broj 5 dinara.

PROBLEM FAŠIZMA

POJAM fašizma identičan je danas kod mnogih s pojmom osvajalačkih ambicija i slijepog ratoborstva. Do takovog mišljenja morali su doći svi, koji su fašizam promatrali samo kroz naočale inostrane politike. Tu je naime fašizam uvijek odvažno i smjelo nastupao i govorio tonom, koji je izazvao opravdano čuđenje drugih naroda.

No danas stojimo pred činjenicom, da je fašizam skrenuo na se pažnju gotovo svih država i da je od njih iznudio čak i neko priznanje svojom državnom i ekonomskom politikom. Njegove metode i njegova načela stoga ne mogu biti ignorirana od kulturnih naroda. Mnoge će zanimati i način, kojim se fašistička Italija nastoji spasti od velike navale sveopće gospodarske krize. Pa najzad fašizam bez sumlje stoji u redu modernih državnih uređenja te je jednim fenomenom državno-ekonomske politike posebnog karaktera. Stoga zaslužuje, da se što objektivnije prikaže.

Ali baš takav prikaz nas vodi na rub neviđenih poteškoća. Objektivnost iziskuje neku distansiju, neki vremenski razmak, jer u svakom historijski važnom pokretu ima više bilo psiholoških bilo čisto dokumentarnih momenata, koji se tek nakon dugog, mirnog i opetovanog premišljanja mogu vidjeti u pravom svijetlu.

Dvije su ipak stvari, koje me hrabre, da se unatoč tome dam na posao. Prvo, što je negdje u polovici ove godine sam Mussolini u 14. svesku »Enciclopedia Italiana« objelodanio članak »Fascismo«, u kojem izlaže svoja doktrinarna načela. Tako imamo iz prvoga vrela dragocjenih podataka, koji sigurno omogućuju dobar uvid u fašističku organizaciju. Drugo, što se ne smije zametati ni momenat neposrednosti, to će reći okolnosti, da je fašizam za nas konkretan događaj, koji možemo takoreći kao očevici pratiti i promatrati.

»Marcia su Roma«.

Da se shvati fašistički pokret, valja uočiti prilike nakon svršetka svjetskog rata. Pozadina je dosta jednostavna. Italija je sasvim mlada država. Sve do svjetskoga rata naličila je konglomeratu nacijonalnih sila, ali o jedinstvenomu svijesnom nacijonalnomu frontu zapravo nije još moglo biti ozbiljnog govora. Nova je Italija u političkom i ekonomskom pogledu bila kao živ mozaik, u kojem su liberalni, socijalistički, pa čak i komunistički i anarhistički elementi upravo dominirali. Ipak su nakon svjetskog rata smalaksale sile liberalizma i demokratskog parlamentarizma. Položaj je bio dosta čudan: na jednoj strani čežnja za svjetskim mirom, a na drugoj opet neka i nehotična slabost — svakako znak umora i državničke nemoći.

Istotako ni ekonomska ni opća gospodarska prognoza nije bila povoljna. Premoć na tom području prelazila je neprestano iz ruke u ruku. Nacijonalistička buržoazija i internacijonalni komunizam bila su dva moćna takmaca, za koje se narod nije mogao tako brzo odlučiti. Ovo kolebanje koristilo je mnogo talijanskom boljševizmu, koji je baš u one dane veoma ojačao.[1]

Tako je u rujnu 1920. konačno došlo do kritičkog pokušaja talijanskoga proletarijata da zauzme sva veća industrijska poduzeća, osobito tvornice. Iako je radništvo htjelo da izvede ovaj eksperimenat na miran način i bez prolijevanja krvi, ipak se nije moglo sumljati, da je cijeli pokušaj bio pripravljen po uzoru boljševičkih metoda. Pokušaj nije uspio. Talijanski socijalizam i komunizam pokazao se naivnim i nezrelim.

Ovi neuspjesi bili su prava žetva za fašističku organizaciju, koje je program više odgovarao ondašnjim očekivanjima naroda. Dok je talijanski boljševizam ignorirao nacijske vrijednosti, dotle je fašizam od nacije napravio takoreći sveti idol. Slično je i slobodno zidarstvo naišlo na veliku mržnju kod narodnih slojeva, koji su dakako skroz na skroz prožeti katoličkim idealima, a fašizam je naprotiv priznao katolicizmu pravo da živi i time osvojio simpatiju mase. Konačno liberalna buržoazija bila je istrošila sve svoje sile i stoga sasvim nemoćna, a fašizam je obećavao svojim žilavim programom i snažnim pokretom novu sretniju budućnost.

Profesor R. Michels (Perugia) tvrdi u jednom svom članku,[2] da i američka politika ide među odlučne činioce, kojima fašizam duguje svoju pobjedu. To zbog čuvenoga pitanja o Rijeci. Predsjednik Sjedinjenih Država, W i l s o n, koji je poslije rata bio u Italiji popularan kao možda ni jedan drugi strani političar i državnik, protivio se na opće iznenađenje s drugim silama na pregovorima o miru u Saint-Germainu planu, po kojem je Italija trebala dobiti Rijeku. Fatalno je bilo, što je Wilson baš bio na čelu ove opozicije. U Italiji su posljedice ovoga vanrednog zaprepašćenja bile goleme. Pacifizma je gotovo sasvijem nestalo. Nacijska samosvijest je još jače oživjela, i pomišljalo se opet na rat. Samovoljci htjeli su na život i smrt braniti Rijeku, ali je najzad ondašnji ministar predsjednik Giolitti morao da povuče svu talijansku vojsku i da preda ovo tako željeno pristanište u druge ruke.

Sad je ustao Benito M u s s o l i n i proti vladi. Sav puk bio je uza nj.[3] U jeseni 1922. Mussolini je svojom organiziranom milicijom pobijedio Rim. Nije mu bilo teško dobiti priznanje zakonitosti vlasti, koje se tako brzo bio dočepao. Pobjeda je bila osigurana.

Isprva je fašizam bio antimonarhijski. Ali sad je dobro shvatio situaciju, prilagodio se vješto trenutním potrebama i uzeo u obzir, da je u narodu bilo mnogo pristaša kraljevske porodice. Tako je odmah na početku izgubio jednoga velikog neprijatelja, osvojio nepregledno velike simpatije, a time ujedno i moralno odobravanje svojega programa sa strane puka.

[1] Robert Michels, Italien von heute. Politische und wirtschaftliche Kulturgeschichte von 1860 bis 1930. (Der Aufbau moderner Staaten) Zürich-Leipzig 1930. Str. 212.

[2] »Birth of Fascims laid to U. S. Policy« u »The World«, New York, od 12. VIII. 1927., str. 5.

[3] Robert Michels, op. cit., str. 213 - 214; G. Volpe, Lo sviluppo storico del fascismo, Palermo 1928; E. Ciccotti, Il fascismo e le sue fasi, Milano 1925.

Osnovna načela fašizma.

Mussolini priznaje otvoreno: 1919. nisam imao nikakva posebnog doktrinarnoga plana.[4] Njegova nauka bila je jednostavna: neumoran rad za narod i državu. Još si nije bio pozitivno odredio, dokle će se kretati njegova doista rijetka energija. Jedino je znao, čega ne će.

Stalan raspored dakle nije bio izrađen kod zelenog stola, nego se tek morao roditi iz potrebe rada. I čitav program bio je samo r a d.[5] Tek od 1926. ovamo počele su se razne namjere, razni počeci, razne misli taložiti. A danas je fašizam, kako Mussolini veli, već dobio svoju posebnu individualnost, i to nesamo kao politički režim, nego još više kao n a u k a. On ima danas svoje vlastito stanovište, s kojega promatra sva pitanja, koja ga se ikako tiču.

N e g a t i v n o fašizam ima svoje jasno i točno odmjereno stanovište. U prvom redu naviješta rat svakomu m a t e r i j a l i s t i č k o m p o j i m a n j u s r e ć e, a najzad naprosto svakom materijalizmu, jer ovaj dovodi čovjeka konačno do čisto vegetativnog, u kulturnom pogledu neplodnog života. Tako fašizam izričito zabacuje sam temelj takozvanoga marksističkog socijalizma.

Još odlučnije isključuje fašizam »tutto il complesso delle ideologie democratiche« — dakle demokratizam u bilo kojem obliku. Mussolini je čvrsto uvjeren, da blagostanje naroda i prosperitet državni nisu osigurani time, što svaki pojedini građanin daje svoj glas, kome hoće. Jer ko će jamčiti, da jednostavni seljaci i radnici, pa najzad i inteligentni građani uvijek daju svoj glas sposobnijem? Stoga Mussolini oštro ustaje protiv demokracije uopće: svaki demokratski režim da vara narod; narod živi u iluziji, da je on sam nosilac suvereneniteta, dok je suverenitet faktički u drugim rukama, ponekad čak žrtva tajnih i neodgovornih sila.

P o z i t i v n o Mussolini ovako karakteriše svoj fašistički režim: Stranka, koja doslovce i isključivo vlada nad jednim na-

[4] Kad bez drugih podataka navodim riječi Mussolinijeve, onda imam pred očima njegov članak »Fascismo«. (Enciclopedia Italiana, sv. 14., 1932.) Tako veli: »non c' era nessuno specifico piano dottrinale nel mio spirito.«

[5] »Il fascismo... nacque da un bisogno di azione e fu azione...«

rodom; novi pojav u povijesti, koji se ne da porediti s drugim činjenicama. Pri tom priznaje Mussolini neki eklekticizam. Ma da tako jasno niječe liberalizam, socijalizam i demokratizam, ipak sasvim svijesno zadržava neke njihove elemente, one naime, koji imaju još neku životnu vrijednost. Mussolini se stoga odmah sam tješi mišlju, da se ni jedna nauka ne rađa sasma nova, da ni jedna nauka nema apsolutne originalnosti. Dosljedno i fašizam ima pravo na svoju individualnu osobitost, premda je uzajmio neke stvari od drugih sistema. Uostalom Mussolini je u shvaćanju nauke dosta velik pragmatista. Nauka je po njemu »un atto di vita«, štoviše samo izraz one empirijske volje vlasti i opstanka.

Iz svega se vidi, da elitno načelo (le principe d' elite) ima važno mjesto u fašizmu. »Aktivne većine« po Mussoliniju jednostavno nema. Oni, koji se žrtvuju, i kojima s pravom pripada vodstvo i vlast u državi, uvijek su u znatnoj manjini. Klasičan izraz tog načela u samoj strukturi fašističke stranke je položaj diktatorskog vođe (duce).

Fašističko shvaćanje države.

S velikim zanosom govori Mussolini o državi kao o zadnjem idealu, koji odlučuje svim drugim. »Tko kaže fašizam, kaže — država.« Fašistička je država jedini tip svoje vrste, potpuno originalna tvorevina. Fašizam hoće jaku organsku državu, koja se osniva na širokom temelju narodne volje. Država je ono apsolutno, pred kojim pojedinci i društvena uređenja čine pripadno relativno: oni se moraju gibati i mijenjati prema zahtjevima države.[6] Fašistička država traži nadasve, da bude priznata i cijenjena kao »etička« država. Time je možda ukratko nagoviještena čežnja za monopolom u svim pitanjima uzgoja, osobito mladeži. Jer češće je Mussolini sam o sebi rekao, da nije političar i državnik, nego da je **u z g o j i t e l j** svoga naroda! Bit će dakle, da je to i smisao »etičke države«.

Najpreciznija karakteristika sadržana je u ovoj rečenici: Država, kako je fašizam shvaća, jest duhovna i moralna činjenica, jer u sebi obistinjuje političku, pravnu i ekonomsku narodnu organizaciju, a takva je organizacija i u svom postanku i u svom raznizaciju, a takva je organizacija i u svom postanku i u svom razvitku manifestacija duha.[7] Nakon toga pjeva Mussolini hvalospjev pojedinim zadacima države.

Čovjek se s pravom pita, da li Mussolini time proglašuje statolatriju ili samo oduševljenim superlativima ističe duhovnu i

---

[6] »Per il fascismo lo stato è un assoluto, davanti al quale individui e gruppi sono il relativo ... «

[7] »Lo stato cosi come il fascismo lo concepisce e attua è un fatto spirituale e morale, poichè concreta l' organizzazione politica, giuridica, economica della nazione e tale organizzazione è, nel suo sorgere e nel suo sviluppo, una manifestazione dello spirito.«

moralnu podlogu, na kojoj se osniva državna zgrada. Smisao se ne da lako odrediti tako, da bi se mogao braniti proti svim opravdanim poteškoćama. Sviluppo dello spirito, manifestazione dello spirito — to su veoma omiljele fraze kod modernih, a njima može da odgovara višestruko značenje. Stoga nam po svoj prilici valja u gornjim formulama gledati samo rastegljivu modernu frazu, a ne točno odmjeren ontologijski sadržaj. Jer svaki je trud uzaludan, ako se stvar ne može gledati u kompleksu određenoga znanstvenog sistema.

Fašistička država i pojedinac.

Već smo gore naveli najznačajniju rečenicu za odnos između države i pojedinca. Država je apsolutno, a pojedinci su pripadno relativno. Ipak ne će fašizam, da se pojedinac potpuno izgubi u zahtjevima države kao kapljica u moru. Fašizam ne će kolektivnu državu, nego državu, koja je konačno ipak u službi pojedinčevoj. Fašistička država organizira narod, ali pri tom hoće da ostavi pojedincima dovoljnu slobodu. Hoće samo da ograniči »beskorisnu i štetnu slobodu« i da sačuva i štiti svu »bitnu slobodu«. »Ali onaj, koji o tom sudi, ne može biti pojedinac, nego jedino država.«

Fašizam je baš s obzirom na pojedinca »jedan novi talijanski životni stil«. Njime se pojedinac uči borbi, radu. »Tako fašista voli život, ignorira i prezire samoubojstvo; shvaća život kao zadatak, podizanje, pobjedu: kao život, koji mora biti visok i pun; koji će živjeti za sebe, ali prije svega za druge...«

Da, prije svega **z a d r u g e**! Ovamo ide i pitanje o ratu, o kojem se Mussolini sasvim jasno izrazio. Ako se promatra budućnost i razvitak ljudskog roda uopće, ne obazirući se nikako na današnju stvarnu politiku — dakle općenito i u teoriji, — fašizam ne vjeruje u mogućnost ili korist »vječnoga mira«. Stoga zabacuje svaki pacifizam, koji krije u sebi odricanje borbe i kukavštinu — uoči žrtve. A onda slijedi još jedna teška rečenica, koja baš danas u vrijeme zborovanja za opće razoružanje zvuči kao gorka ironija. Ta rečenica glasi: »Solo la guerra porta al massimo di tensione tutte le energie umane e imprime un sigillo di nobiltà ai popoli che hanno la virtu di affrontarla.« Dakle apsolutno, bezuvjetno vjerovanje u spasonosne posljedice rata! Narod, koji još smije ratovati, nosi žig plemenitosti!

Kaošto je ovo stanovište izrečeno posve neodvisno od sadašnjih političkih prilika, tako se isto mora posve načelno, čisto a priori ocijeniti. Dok Mussolini ne vjeruje u mogućnost i u korist stalnog mira za buduće, dok isključuje sve »društvene i međunarodne konstrukcije«, koje samo u određenim političkim okolnostima igraju neku ulogu, a kojih u tren oka nestaje, kad sentimentalni, idealni ili praktični elementi uzbibaju narodnu dušu, — dotle jedan veliki katolički psiholog u naše dane piše s pravom:

»Možemo se sad pitati, nisu li možda već danas kulturni narodi toliko napredovali, da je u njihovu zajedničkom životu prestalo pravo na nasilno ratovanje... Tehnički smo toliko napredovali, da ni jedan rat nije sredstvo obrane u nevolji (Notwehr), nego najsigurnije sredstvo uništenja za svaki narod, koji ratuje. Ima li dakle danas još razloga, koji bi mogao opravdati ili čak kanonizirati rat?«[8]

Fašizam i državno uređenje.

Monarhija i republika su u teoriji ravnopravna uređenja pred fašizmom. Jedino o njima može biti govora. I o njima treba uvijek konkretno suditi, ukoliko su naime izraz političkog razvitka, povijesti, tradicije i psihologije pojedine zemlje. Fašizam stoji zato nad antitezom »monarhija-republika«, pred kojom se zaustavio demokratizam, što je monarhiju na sve strane karikirao, a republiku proglasio svetom.

I ovdje važi apsolutna opozicija fašizma prema svakoj nauci liberalizma, koja je po vlastitim riječima Mussolinija tako smiješna, da i ne zaslužuje mjesto u povijesti. Osim toga svaki liberalizam vodi do sigurne propasti države.

Najzad zabacuje fašizam monarhistički apsolutizam i brani se protiv svake »ecclesiolatrije«!

Fašizam i gospodarstvo.

Fašistička država upravo vlada u potpunom smislu te riječi u industriji i ekonomiji preko svojih obaveznih korporativnih, socijalnih i uzgojnih institucija. Liberalna je država po Mussoliniju na gospodarskom području uvijek neplodna, sterilna, neratoborna i agnostička. Stoga u fašističkom režimu čitavo gospodarstvo sa svim svojim granama mora biti podređeno državi kao dio cjelini. Ali iz toga onda slijedi i obratno, da je sama država preopterećena »uzgojnim« obvezama prema gospodarstvu. Procvat ili propast — sve to sad ovisi samo o državi.

Najznamenitiji dokumenti fašističkog zakonodavstva na ovom području jesu: »Disciplina Giuridica dei Rapporti Collettivi del Lavoro« (3. IV. 1926.) i »Carta del Lavoro« (21. IV. 1927.). U njima se radi o uređivanju skladnog odnosa između kapitala i rada. Osnovna misao ostaje i tu: pokušaj, da se politička moć sasvim protegne na gospodarstvo.[9]

U čuvenoj enciklici »Quadragesimo anno« podvrgnut je fašistički gospodarski sistem opreznoj, ali ujedno i određenoj kritici.[10]

[8] Peter Lippert S. J., Vom Gesetz und von der Liebe (Stimme im Rundfunk). München 1932, str. 176 - 177.

[9] Robert Michels, op. cit., str. 239.

[10] Vidi Gustav Gundlach, S. J., Die sozialen Rundschreiben Leos XIII. und Pius XI. (Görres-Gesellschaft. Zur Pflege der Wissenschaft im katholischen Deutschland.) Paderborn 1931. Br. 91-96 (str. 118-122).

Po običaju općih okružnica ne spominje se izričito samo ime fašističkog zakonodavstva, ali je ono kako iz samog opisa u enciklici tako i iz kasnije izjave sv. Oca u govoru od 30. svibnja 1931. posve jasno označeno. Uz to imamo izvrstan komentar učenjaka-sociologa, kojim sasvim oštro crta negativne i pozitivne linije »fašističke države korporacija«.[11]

Već sam uvod, kojim sv. Otac počinje svoje izlaganje, ne zvuči odveć povoljno. On naziva fašističke korporacije: »singularis... syndicatuum atque artium collegiorum ratio«.[12] Dakle stvar posebne vrste, nešto, čemu u povijesti nema sličnog, barem u bitnom obliku. Papa zamjerava fašizmu, što je takoreći monopolizirao sindikate i sve korporativne institucije, a osobito što je time izbrisao ili zbrkao granice javnopravnih i privatnopravnih zahtjeva za zdrave gospodarske preduvjete.[13]

U drugu opet ruku ipak ne može biti govora o potpunoj osudi fašističkih korporacija. To se razabire iz samog teksta enciklike, osobito iz one klauzule »opportunis quibusdam adiectis animadversionibus«,[14] a onda iz gore spomenutog govora sv. Oca. U njem Papa izjavljuje, da je u svojoj socijalnoj enciklici fašizmu dao »znak blagohotne pažnje«.[15] Ali je vrlo teško, ako ne možda čak nemoguće razabrati iz teksta enciklike, koje su one trajne vrijednosti fašističkih korporacija. To je uostalom sporedno za encikliku, koja je samo htjela da upozori na neka apsolutno kriva načela, a opet da omeđi svoju kritiku. Stoga opreznim riječima ističe samo to, da u spomenutim fašističkim organizacijama ima dobrih početaka i simpatičkih crta, a da se dalje ne upušta u pozitivno prikazivanje tih stalnijih vrijednosti. Taj je posao prepušten slobodnijoj diskusiji, koja će tek biti pozvana da definitivno bistri pojmove i da time konkretno omogući apodiktički sud.

Fašizam i Crkva.

Već su prije neki pisci upozorili na neku »sličnost« u vanjskoj organizaciji između fašizma i Crkve. To je u prvom redu hijerarhija, a onda konzervativna ideja uzdržavanja i čuvanja tradicijskih društvenih vrijednosti. Osim toga je Mussolini u svom prvom govoru u talijanskom parlamentu (16. XI. 1922.) sazvao pomoć Božju i to tonom, koji je u državničkim krugovima nove Italije bio potpuno nepoznat. I nije dugo trajalo, kad je i po školama

[11] Oswald v. Nell-Breuning, S. J., Die soziale Enzyklika. Erläuterungen zum Weltrundschreiben Papst Pius' XI. über die gesellschaftliche Ordnung. Köln 1932.

[12] Gustav Gundlach, S. J., op. cit., br. 91 (str. 118).

[13] Oswald v. Nell-Breuning, S. J., op. cit., str. 173-174.

[14] Gustav Gundlach, S. J., op. cit., br. 91 (str 118).

[15] »Osservatore Romano«, br. 127, od 1. VI. 1931.

iznova uveo obaveznu vjeronauku. Tako se onda i križ opet povratio u školske i sudske dvorane. Na to je još slijedila odvažna borba proti slobodnom zidarstvu. Moglo se misliti, da će Italija opet postati katoličkom državom — državom, koja će se u svemu ravnati po čisto katoličkim načelima.

Međutim su već prvi dani pokazali, da fašistička politika ima ipak nešto drugi smjer. Sve se više činilo, da fašizam smatra vjeru običnim sredstvom za postizavanje svoje svrhe. Došlo je do ozbiljnih protesta sa strane Pape i talijanskog svećenstva. No čitava situacija ostala je i dalje nesigurna i sumljiva.

Došlo je do Lateranskih Ugovora (11. II. 1929.) s rješenjem rimskog pitanja i s novim talijanskim konkordatom. U one dane nastojali su novinari nabrojiti razne prednosti, koje su iz tih ugovora slijedile bilo za Crkvu bilo za Italiju. Ni Pijo XI. ni Mussolini nisu na to reagirali. Jer je rješenje za obe stranke bilo povoljno.

Međutim pretjeranim i neopravdanim pokušajem monopoliziranja i prekršajem pozitivnoga Božjeg prava došlo je ipak odmah — nakon dosta kratkog vremena — do oštrih sukoba između fašističke vlade i Vatikana zbog Katoličke Akcije i pitanja o uzgoju mladeži. Da li je ta struja došla odozdo ili odozgo iz lako shvatljivih razloga, ne će se moći doskora reći. Morat će proći godine i godine, dok svi potrebni dokumenti budu pristupačni nestranačkim istraživačima.

Fatalno je svakako bilo, da je Mussolini pokušao protumačiti razvitak Crkve na modernistički način. Ona bi svoju pobjedu imala da duguje jedinoj »veličini rimske ideje«.[16] To je u jednom parlamentarnom govoru poslije Lateranskih Ugovora moralo izazvati najveće čuđenje. Nije se znalo, da li je Mussolini to činio u kakovoj diplomatskoj zabuni, da bi naime osigurao većinu za ratifikaciju ugovora, ili možda iz ličnog uvjerenja.

Jasnije, ali ipak još dosta neodređeno izrazio se Mussolini najzad u svom članku: »Fašistička država ne ostaje indiferentna prema vjeri uopće ni prema posebnoj pozitivnoj vjeri, koja je talijanski katolicizam. Država nema svoje teologije, ali ima ćudoređe. U fašističkoj državi vjera se smatra jednom od najdubljih manifestacija duha; stoga se ona nesamo respektira, nego će se braniti i štititi. Fašistička država si ne stvara svoga »Boga«, kako je to u trenutku zadnjeg ludila Konvencije htio Robespierre; niti traži, da ga izbriše iz duša, kako to čini boljševizam; fašizam štuje Boga asketâ, svetacâ, junakâ i Boga onakoga, kako ga gleda i kako mu se moli bezazleno i primitivno srce naroda.«

To je sve, što fašizam drži o vjeri: Vjera u Boga u katoličkom smislu. O drugim pitanjima odnošaja između Crkve i države nije ništa spomenuto.

---

16 »Italia, Roma e Papato«, a cura di Benito Mussolini, con introduzione di Luigi Federzoni. Vol. I. Roma 1929.

Zaključak.

Iz svega se vidi, da je i danas jako teško podvrgnuti nauku fašizma točnoj i čisto načelnoj kritici. On još i danas ostaje neriješenim problemom. Svi elementi, spomenuti u fašističkom programu, pripadaju doduše povijesti, i pojedinački su već odavno bili podvrgnuti ispitu prošlosti. No u drugu ruku morat će se priznati, da fašizam kao cjelina ima svoju individualnu notu i da je tako uzet pojav, kojem u povijesti nema slična. Fašizam je više konkretan život nego životna nauka. Njegov razvitak je malo čudan. On otpočetka nema stalne svrhe ni svojih neoborivih načela. Znao je samo, da hoće živjeti. Drugo, što je slijedilo, po priznanju samog Mussolinija bilo je ovisno i određeno ovom neoborivom i bezuvjetnom životnom voljom.

Tako se mogu shvatiti svi dosadašnji uspjesi crnog režima. Fašizam je usvojio n e k a t r a j n a n a č e l a katolicizma, a onda se uvijek rijetkom elastičnosti znao vješto prilagoditi trenutnim narodnim željama i najprećim potrebama. Koliko se kritikom pojedinih elemenata fašizma može prodrijeti u dublje njegovo razumijevanje, nastojat ćemo pokazati drugom zgodom.

Dr. V. Keilbach.

ŠTO JE ETNOLOGIJSKA OPĆA POVIJEST I ŠTO HOĆE?

Opaska uredništva: Donosimo ovu zbog nekih nedavnih polemika za naše prilike napose zanimljivu radnju poznatoga učenika o. Schmidta S. V. D. i svjetskoga stručnjaka Vilima Koppersa S. V. D., koji ju je posebnom naklonosti prepustio našemu listu. Na ovoj osobitoj susretljivosti bila cijenjenom piscu i ovdje izrečena najljepša hvala.

VEĆ sâm naziv »etnologijska opća povijest« jasno izriče, da se u njoj vežu dva znanstvena područja najintimnijim uzajamnim odnosom. Glavni osnivač povijesne etnologije, sâm Fr. Gräbner uvidio je odmah spočetka, kako su te dvije discipline međusobno vezane i upućene jedna na drugu: etnologija preuzima od povijesti — dakako mutatis mutandis — postupak (metodu), dok povijest opet tako prodire bitno unatrag, da, prodire sve do praskozorja ljudske kulture.

Ako povijesna etnologija zaista ispunja svoje obećanje, ako zaista vodi povijest tako daleko i bitno unazad, tad ne će nitko nijekati, da zaslužuje najveću pažnju. Proširenje građevnoga područja već je samo po sebi za povijesnu znanost dobročinstvo i blagoslov. No ovo proširenje dobiva zbog posebnih razloga još osobito značenje. Ako je povijest uopće učiteljica, tad to valja napose za povijest starijega i najstarijega čovječanstva. Čovjeku je već u krvi pridavati najstarijim oblicima egzistencije i razvitka svojega roda neko normativno značenje. I mora se priznati, da je takovo shvaćanje uvelike opravdano. Prođemo li dakle dobro s povijesnom etnologijom odnosno s etnologijskom općom povijesti, tad će nam ona osvijetliti pitanja, koja idu u osnovna i najakutnija pitanja današnjice. Za primjer spominjem samo početke i prvotne oblike porodice, države, prava, vjere itd.

Opća povijest i etnologija.

Pojam opće povijesti iziskuje konačno jedinstvo povijesnog života, a time i jedinstvo ljudskoga roda. S pravom ističu metodici povijesnog istraživanja, da i civiliziranom poganstvu nije posvema pošlo za rukom uzdići se do tog općeg shvaćanja, i da se to shvaćanje barem jasno i određeno pokazalo tek na tlu objavljene vjere: kod proroka staroga Zavjeta, zatim u cijelom novom Zavjetu i po ovom kod sv. Augustina (De civitate Dei). Trijeznim i prvim zastupnicima stručne povijesti iz novijega doba dugujemo, što te opće povijesne misli nije nestalo, nego se tako pobjednički održala i u najžešćem boju s raznim protivnicima kao s nastranim i pretjeranim klasicima u jednu ruku, a u drugu s velikim talasom

modernoga naturalizma i evolucijonizma. Povjesniku od zanata valja upisati u to veću zaslugu, da je spasao tu misao, što mu je zaista općepovijesni rad bio teži. Jer za nj se povijest svršavala kod starih Grka i Rimljana; u najboljem slučaju uzimali su se još stari Egipćani te Asirci-Babilonci u obzir. Sve ostalo, za što se znalo, ili bolje rečeno, za što se naslućivalo da je još starije, kušalo se dohvatiti i prikazati tek pomoću povijesne filozofije (dakle konstrukcijom!), a često ni to. Kulturnohistorijska etnologija će stručnoj povijesti na spasenoj općepovijesnoj misli zahvaliti time, da povijest podupre egzaktnom metodom idući dublje unatrag i tako uistinu i de facto dovede do opće povijesti čovječanstva, koja ne zna ni prostornih ni vremenskih međa.

Sa spomenutim jedinstvom ljudskoga roda, gledanim sa stanovišta naših znanosti, je sada ovako. Znanstveno govoreći ne može dakako takovo jedinstvo biti predpostavkom nego samo plodom istraživanja. No, iako još nismo u tom pogledu svuda došli do konačnih rezultata, to se ipak može reći, da velika većina zastupnika znanosti, koje ovdje dolaze u obzir: etnologije, antropologije i prehistorije računa s jedinstvenim potekom čovjeka i njegove kulture. Dakle i u tom posebnom obziru nose naše znanosti, osobito povijesna etnologija, potvrdu, hvalu i pomoć stručnoj povijesti.

S već spomenutim valom naturalizma i evolucijonizma je u vezi, što su primitivne narode smatrali nesposobnima za pravi povijesni život pa stoga rado dijelili narode u n a r o d e s p o v i j e s t i i n a r o d e b e z n j e. Žalosno je, da su takova i slična shvaćanja prodrla čak i u radove kršćanskih pisaca. Ne! Gdjegod je pravih ljudi, ondje je i pravoga ljudskog i povijesnog života. Najpoznatiji je i najpriznatiji rezultat novijega etnologijskog istraživanja, da se članovi primitivnih naroda, da, i najjednostavniji i najsiromašniji članovi bitno ne razlikuju od zastupnika kulturnih naroda. »To su u najdubljoj dubljini svojega bića ljudi kao i mi«, u toj se spoznaji i u toj izjavi neprestano slažu misijonari i istraživači, samo ako su imali prilike dovoljno dugo i intenzivno promatrati t. zv. primitivce. U tom pogledu neobično je važan i plodan bio poticaj, što ga je g. 1906. dao W. Schmidt za ispitivanje pojedinaca pod primitivnih naroda. Pošto se ozbiljno počelo kako treba paziti kod studija primitivaca na individualni momenat, na posebni izražaj i posebno značenje duševne sposobnosti i djelovanja pojedinčeva, uvijek i uvijek se moralo nanovo priznati, da se pojedinčevo diferensiranje bitno ne razlikuje od našega. Tako je i s toga stanovišta za primitivne narode dano sve potrebno za potpune članove velike čovječanske porodice, za to, da im život bude povijesnim životom. A onda je prirodno, da se taj život može i mora istraživati povijesnom metodom. Ako je formalnim objektom povijesti naprosto opći razvitak čovječanstva, tad joj pripadaju svi ljudi, pa i zastupnici primitivnih naroda. Taj općepovijesni izvod i zahtjev je za etnologa, koji radi na kulturnoj povijesti, nešto, o čemu se uopće ne raspravlja.

Ako se taj povijesni pravac u novijoj etnologiji, odnosno njezina metoda nazivlju *kulturnopovijesnima*, tad mislim, da to ima svojih dobrih razloga. Ovaj naziv nadovezuje na poznatu diobu političke i kulturne povijesti t. j. povijesti događaja i povijesti prilika. S pravom se mnogo toj razlici prigovaralo, ali se ona ipak mnogo upotrebljava. Dakako da će se povijesno istraživanje nepismenih primitivaca baviti njihovim prilikama naprosto stoga, jer će vrlo malo građe dotjecati za povijest događaja, kad nema pisanih vrela. No to ne može nikako niti na našem niti na strogo povijesnom području bitno promijeniti samu povijesnu metodu, nego samo tumači i dovoljno opravdava ime »kulturnopovijesna«, što ga mi povjesnici etnolozi rado dajemo svojoj metodi.

Povijesno je promatranje steklo načelno priznanje od većine istaknutih etnologa; donosim imena nekojih starijih i mlađih stručnjaka, koji dolaze u obzir, a da pri tom ne idem za potpunim katalogom. Za Njemačku: Graebner, Foy (†), Ankermann, Preuss, Krickeberg, Baumann, Krause, Plischke, Frobenius, Kern, König, E. v. Hornbostel, Trimborn, Vatter, Leser. Za Austriju: W. Schmidt, Menghin, Röck, Heine-Geldern, Drexel, Koppers, Wölfel, Schebesta, Höltker, Walk, Hirschberg, Routil, Flor. Za Jugoslaviju: Gahs, Gavazzi. Za Francesku (Belgiju i Švicarsku): Rivet, Pinard de la Boulaye, O. Leroy, Metraux, de Jonghe, van Bulck. Za Dansku: Thalbitzer, Knud Rassmussen, Birket Smith, Mathiassen. Za Švedsku: E. v. Nordenskiöld, Linné, Montell, Lindblom. Za Englesku: N. W. Thomas, W. H. Rivers(†). Za Sjev. Ameriku: Fr. Boas, R. B. Dixon, A. A. Goldenweiser, G. C. Wheeler, Cl. Wissler, A. L. Kroeber, R. H. Lowie, H. R. Swanton, W. Chr. Mac Leod, E. Sapir, Darlington, Hallowell.

»Danas smo svi povjesnici« izjavio je na početku g. 1931. jedan od najpoznatijih i najuglednijih današnjih etnologa, prof. K. Th. Preuss u jednoj diskusiji berlinskoga Antropologijskoga Društva. Može se reći, da je općenito priznato, kako je starija t. zv. evolucijska metoda nedostatna i nemoguća, pa se stoga kao neupotrebljiva odbacuje, barem ukoliko bi se radilo o razvitku i povijesti ljudskoga roda. Jer kraj te metode nije moguće doći do objektivne osnove za istraživanje, dok je to sigurno moguće kraj povijesnoga shvaćanja i iste metode, kako ćemo to pobliže još pokazati. Sigurno je ispravno držati, da su u ljudskoga roda na njegovu početku tek jednostavni bilo tvarni bilo duhovni elementi, i da zamršene prilike na bilo kojem od ovih dvaju područja svjedoče za kasniji razvitak. Ali i ne uzevši u obzir, da je teško ukloniti subjektivne momente, kad treba u pojedinim slučajevima odrediti, što se ima smatrati jednostavnim a što opet sastavljenim, još posebno vrijedi, da to nasmatrati jednostavnim obratno nikako ne valja. Jer »jednostavnost (na pr. kulturno osiromašenje, degeneracija itd.) može biti i sekundarnim pojavom.« No, ako je to u pojedinim slučajevima moguće, a moguće jest, tad već ne mogu niti s načelom nekoga »umjerenog i ublaženog evolucijonizma« ništa napraviti; više ne dolazi u obzir kao načelo za istraživanje, jer mu naprosto manjka oznaka određenosti (sigurnosti) i objektivnosti. S neobičnom oštrinom zahtijeva Graebner negativno i pozitivno u svojoj »Metodi etnologije«,[1] da se ta pogreška u-

[1] Heidelberg 1911. Por. i W. Schmidt i W. Koppers, Völker und Kulturen, Regenburg 1924., te W. Schmidt, Handbuch der vergleichenden Religionsgeschichte, Münster i W. 1930.

kloni s našeg etnologijskoga kulturnopovijesnog područja. Negativno pokazavši, kako su nedovoljna i neupotrebljiva ona evolucijska načela, što se konačno sva stječu u načelu subjektivne procjene sa stanovišta opće kulturne visine. Pozitivno time, što je za etnologijsko istraživanje istaknuo, kako je važno kulturno srodstvo (kulturni odnos), koje se može utvrditi pomoću glavnoga kriterija materije i forme i pomoću nekih pomoćnih kriterija.

Kako se konkretno uzevši etnologija čisto metodički upire na povijest?

Povijest živi i umire s izvorima, pomoću kojih mora rekonstruirati slijedove povijesnog razvitka i u duhu ih oživjeti. Stručno istraživanje dijeli, kako je poznato, izvore u pismene (izvještajne) i stvarne (virtualne). U prvom slučaju radi se o izvještajima o kulturnim stvarima i događajima, te stoga ta vrsta izvora traži poznavanje kakova pisma, naprotiv u drugom slučaju dolaze u obzir kulturna dobra sâma. Ovoj drugoj vrsti izvora pod imenom ostataka priklonilo je tek novije povijesno istraživanje veću pažnju. Jasno je, da i ta neizravna svjedočanstva mogu biti dvovrsna: tvarna (oruđe, oružje, umjetnine) i čisto duhovna (pripovijesti, mitologijski i vjerski nazori, društveni i pravni oblici itd.). Budući da se etnologija u glavnom bavi samo s nepismenim narodima, to raspolaže tako reći samo s drugom skupinom vrela, s ostacima, dakle s neizravnim svjedočanstvima. Ali ona tim zaista raspolaže, pa se tako metodologijski ipso facto upire na običajno povijesno istraživanje. Njezin posebni položaj prema tom istraživanju nastaje otuda, što ona nema izvještajâ t. j. pisanih vrela.

Dva primjera kao tumač za rečeno! Kod kopanja naišlo se na ostatke zgrada, oruđe i oružje jedne vrste. Stručnjak zaključuje, da se radi o rimskoj utvrdi ili naseobini. On to čini primjenjujući načelo jedinstvenog poteka, h e n o l o g i j s k o g a n a č e l a, kako bi rekli stručni povjesnici. Trebamo ga dan na dan kao i načelo dovoljnoga razloga. Osniva se na iskustvenoj uviđavnosti i uvjerenju, da su predmeti odnosno skupine predmeta, koje odaju neke oblikovne osobitosti, genetički t. j. kulturno srodni, te da je stoga nemoguće, da bi njihova sličnost bila međusobno neodvisna, slučajna. Slično postupa stručna povijest i onda, kad se radi o čisto duševnim pojavima. Dobrim primjerom za to bit će istraživanje veza i zajedničkih crta rimskoga prava s crkvenim. I tu se ponajprije primjenjuje henologijsko načelo bilo na pojedinačko formalno podudaranje bilo na cijele skupine. Tako dakle radi i povijest u užem smislu posve stvarno i stručno uz pomoć ostataka, uz pomoć t. zv. neizravnih svjedočanstava. Istina doduše, kako sam netom spomenuo, općenito uzevši ona ne raspolaže samo s ovom vrstom svjedočanstava nego i s pisanima, pa joj je tako moguće one samo relativno određene rezultate, dobivene studijem ostataka, konačno odrediti te ih osobito vremenski apsolutno smjestiti. Toj okolnosti, što povjesnik u užem smislu riječi obično može da »ostatke« pomoću »saopćenja« fiksira i orijentira, valja

bez sumnje pripisati, što povijest doduše zna za ovaj dio metodike, ali ga je tek vrlo slabo obradila. Stoga je već Graebner iz obzira na rečeno govorio o velikom nedostatku Bernheimove poznate i klasičke knjige »Lehrbuch der historischen Methode«. Etnologija naprotiv ima posla gotovo samo s neizravnim svjedočanstvima, pa stoga je njihovo metodičko iskorišćivanje glavnim predmetom njezina zanimanja. Po mojem sudu nije nipošto malo vrijedno proširenje i produbljenje povijesne metode, što se uzevši čisto formalno izvršilo tokom zadnjih 25 godina.

Tako znamo i mi povjesnici etnolozi za henologijsko načelo i upotrebljavamo ga. Da, kako sada stvari stoje, ono je temeljem, »ceterum censeo« naših istraživanja, samo ga mi ne zovemo henologijskim, nego radije govorimo o *kriteriju forme (oblikovnom)* i *kriteriju kvantiteta (kvantitativnom)*, koje sadržaje zapravo i onaj henologijski princip stručne povijesti.

Predočimo si etnologov položaj. Pred njih leži mnoštvo etnografskoga materijala, koji u prvi mah zbunjuje. Pita se, kako da sad uhvatim i prikažem povijesnu jedinicu, koja se za njih sakriva. Pisanih vrela nema, ostaju samo neizravna: ostaci. Oblikovni i kvantitativni kriterij omogućuje naći ono, što ide skupa, kulturno srodno t. j. na koncu konca povijesne jedinice i to načelno isto tako, kaošto u sličnim slučajevima postupa i radi stručni povjesnik s henologijskim načelom. A jer smo mi etnolozi, koji radimo povjesnički, gotovo jedino upućeni na ovaj način istraživanja, to se već dosele henologijsko načelo izdiferensiralo. Mi razlikujemo, kako sam već primijetio, oblikovni i kvantitativni kriterij, koje smatramo glavnima za razliku od t. zv. pomoćnih kriterija, od kojih osobito dolaze u obzir kriterij kontinuiranosti i užega srodstva.

Što se tiče zakonite upotrebe tih kriterija, to vrijede za nas etnologe ista pravila, koja se traže od povjesnika s obzirom na henologijski princip. I mi se moramo čuvati lažnih analogija, ne smijemo ispredati unutrašnjih odnosa, (genetičkih, kulturnoga srodstva!), doklegod toga ne iziskuju dobri i važni razlozi. Kod toga je dakako osnovom princip forme, ali konačno ipak odlučuje kvantitativni t. j. *gomilanje oblikovne sličnosti*. Jer istom nam gomilanje oblikovnih sličnosti otvara pogled na povijesne jedinice, pripadne komplekse odnosno kulturne slojeve ili kulturne okruge, one okruge, o kojima se u novijoj etnologiji toliko govorilo i još će se govoriti. Tako valja etnologijske kulturne okruge smatrati za izvorno jedinstvene tvorevine, koje smo iz danih činjenica savjesno pročitali te oprezno rekonstruirali. Prema tomu su oni sve prije negoli čisto umjetne i svojevoljne konstrukcije, za kakove ih katkad smatraju površni kritičari.

Što se tiče broja, imenâ i značajke tih kulturnih okruga, mogu u okviru ove radnje da spomenem samo najvažnije. Na osnovi dosadašnjega istraživanja bitno se razlikuje trostruka kultura: prva skupina t. zv. p r a k u l t u r â ili o s n o v n i h k u l t u r â, onda druga od tri p r i m a r n e k u l t u r e, napokon treća od više s e k u n d a r n i h ili m j e š o v i t i h k u l t u r a. Iz tih zadnjih, mješovitih ili sekundarnih kultura vodi put izravno na početak visokih kultura, osobito u kulturu Mesopotamije i Egipta, visokih kultura, u kojima je iznađeno pismo, te stoga i nijesu više etnologovom domenom nego povjesnikovom, uzevši tu riječ u strožem značenju.

Tako dakle znamo nesamo za etnologijske kulturne jedinice ili kulturne okruge različite vrste nego i različite starosti. Onda tvrdimo, da su se ti okruzi sve od reda stvarali prije svih pojava visoke kulture na zemlji, te da prema tome njih izraditi i odrediti znači zaista bitno produžiti povijest čovječanstva unatrag. Određivanje vremenskoga položaja od osnovne je važnosti za povjesnika etnologa baš kao i za svakoga drugoga. Ako sam već govorio o prakulturi, primarnim i sekundarnim kulturama, to nisam nipošto želio ničemu prejudicirati. Međusobni vremenski odnos etnologijskopovjesničkih jedinica ne može se dakako odrediti a priori, nego ga treba naći na osnovi i uz pomoć objektivnih kriterija. Odlučno je pitanje, da li etnologija ima takovih kriterija ili ne. Već sam spomenuo, da je obični povjesnik i u tom slučaju puno sretniji. On se naime pri svojem istraživanju uvijek može orijentirati prema vremenski posve određenim točkama i onda, kad radi s ostacima. Etnolog se mora te prednosti odreći, budući da narodi i kulture, kojima se bavi, nemaju pisma. Stoga mora žrtvovati i apsolutnu kronologiju. To slijedi iz same stvari. Ako uopće može na kronologiju računati, tad to može biti samo relativna. A tu i svojatamo za nj; pitanje je samo, kako će praktički i pouzdano doći do nje.

U tome nas ponajprije i nada sve pomaže položaj i to u jednu ruku međusobni smještaj kulturnih jedinica, kulturnih okruga, a u drugu smještaj njihov u geografskom prostoru. Što se prvoga tiče, opaža se na pr., kako jedna kulturna jedinica, jedan kulturni okrug prekriva odnosno siječe drugi. Jasno je, da je ovaj kulturni kompleks, što prekriva odnosno siječe, barem na dotičnom mjestu mlađi, a prekriveni odnosno rasječeni s istoga razloga loco stariji. Isto će tako općenito govoreći, iako ne bezuvjetno i uvijek, biti ispravno smatrati kulturu, od koje su tek tragovi razasuti na području kulture, koja vlada, starijom na dotičnom mjestu.

Geografijski smještaj, koji sam spomenuo na drugom mjestu, dolazi u obzir kao dokaz osobito onda, ako je dovoljno sigurno, da su se na koncu konca svi stariji narodi i svi važniji kulturni okruzi raselili po zemlji iz jednoga kraja, iz matice Azije. Već sam gore spomenuo, da baš novije znanosti, koje ovdje dolaze u obzir, sve više prianjaju uz tu misao, jer na to upućuje već vrlo mnogo činjenica, odnosno vrlo mnogo pojava i činjenica možemo najbolje razjasniti s tom hipotezom. I etnologijska nauka o kulturnim okruzima nije u tom izuzetkom. Naprotiv raširenost, a napose smještaj etnologijskih kulturnih jedinica po širokom svijetu upravo traži azijsku pradomovinu i azijski potek. Taj smještaj ocrtava onda vrlo jasno vremensku stupnjevitost, do koje nam je ovdje najviše stalo. Kako baš i očekujemo, najstariji su kulturni okruzi potisnuti u najzabačenije krajeve (izolirane otočke i prašumske krajeve, okrajke kontinenata itd.), a istom za njima slijede mlađe narodne i kulturne skupine itd. Ovo nekoliko opazaka može pokazati, kako je momenat geografijskoga smještaja u glavnom pouzdano sredstvo, kojim ćemo određivati starost kulturnih jedinica. Još bih ovdje dodao, da napokon za sve mlađe t. j. za sekundar-

ne ili miješovite kulture posve prirodno već sama *njihova mješovitost* daje novih uporišta, kako ćemo odrediti vremenske i starinske odnose. Jer sigurno je na pr. očevidno, da će mješovita kultura sama biti mlađa tvorevina od svojih komponenata.

Mislim, da sam dakle pokazao, kako kulturnopovijesnoj etnologiji nemanjka sredstava ni puteva, da i vremenskom momentu dade ono mjesto, koje ga ide. Veliko okupljanje kulturnih okruga u t. zv. prakulture, primarne i sekundarne kulture ne znači samo prostorni raspoređaj, nego i vremenski slijed, kako to već i sam naziv nagoviješta. I taj kronologijski raspored ne osniva se na nekom subjektivnom konstruiranju ili procjenjivanju, kako sam već istaknuo, nego smo do njega došli pomoću objektivnih kriterija.

U najnovije vrijeme izvrsno je posvjedočila sestra etnologije, prehistorijska arheologija, da je kulturnopovijesnu etnologiju zaista vodio dobar duh, kad je određivala i fiksirala svoje kulturne i narodne skupine. Glavni je posao u tom izveo profesor Menghin; upozorio bih samo na njegovu nedavno izašlu knjigu »Weltgeschichte der Steinzeit«[2] i na svoju odulju ocjenu te epohalne publikacije u »Anthropos«-u.[3] Baš k r o n o l o g i j s k i m m o m e n t o m (čitljivi slijed naslaga u zemlji!) pokazuje prehistorijska arheologija svoju odliku pred etnologijom. Kolikogod toga i bilo problematičkoga, što se još uvijek hvata o paraleliziranje etnologijskih i prehistorijskih kultura, a na što mislim da sam u spomenutom prikazu otvoreno i savjesno upozorio, to ipak sigurno može prehistorija u glavnom dati potvrdu etnologiji za kulturne okruge, što ih je ova izradila vlastitim sredstvima. To znači za jedan od glavnih rezultata njihovih međusobnu pomoć, koja može imati i sigurno će i imati vrlo velikih posljedica. Ne mora čovjek biti prorokom, te mogne reći, da će jedan od najdalekosežnijih učinaka biti taj, što će posve ugušiti one sumnje i poteškoće, koje su mnogi osjećali, kad je kulturnopovijesna etnologija svoje kulturne okruge smještala u najstarije periode ljudske davnine. Jer sad, pošto je prehistorijska arheologija potvrdila i poduprla kronologijske prilike etnologijske opće povijesti, ne može se više u to sumljati, da je ova zaista produljila povijest čovječanstva daleko preko međa povijesti starih povijesnih naroda u užem smislu riječi, da zaista uvodi u pradoba i na početke ljudske kulture. Jer to se samo čini tako, kao da etnologija ima tek materijala, koji sav leži u istoj ravnini. Kaošto se i u našoj kulturi (osobito kod gorštaka i seljačkoga svijeta) nalazi mnogo staroga kulturnoga dobra, koje potječe iz raznih perioda razvitka, pa ipak još i sada postoji, tako je i još više kod primitivnih naroda. Pravo povijesno (osobito vremensko) svrstavanje činjenica obavlja se primjenom kulturnopovijesne metode, kako sam to pojedinački protumačio i pokazao.

Uz veliku kulturnopovijesnu etnologijsku podjelu na prakulturu, primarnu i sekundarnu kulturu stavlja prof. Menghin u prehistoriji sličnu trostruku razdiobu. Etnologijskim osnovnim kulturama i prakulturama odgovaraju njegove protolitske (= staropaleolitske) kulture, tri primarne kulture u etnologiji bitno se poklapaju s njegove tri miolitske (= novopaleolitske) skupine, a etnologijska paralela za njegove »protoneolitske« i »miksoneolitske« kulture jest sekundarna i tercijarna mješovita kultura. Tu i tamo ulaze ove zadnje kulture konačno u početnu visoku kulturu staroga orijenta, u one prve visoke kulture na zemlji, koje se tako onda izdaju kao vrlo složene tvorevine, a toga dosele stručni povjesnik nije znao, pa, kako su prije stvari stajale, nije mogao ni znati. Eto, ovdje se napose grle etnologijska opća povijest i stručno povijesni rad. Neobično snažne perspektive i zadaće, koje pucaju pred očima i skreću na se pažnju povjesnika, crta prof. Kern s poznatom zbitošću i jasnoćom ovako: »Sigurno već nema ostanka na međi kulturne povijesti, što je još uvijek mnogi istraživači starine smatraju zadnjom fazom stvari. Klasičke znanosti o ljudskom pradoba se ne će moći više braniti od provale etnologijske kulturne povijesti na »svojem« području. Badava! Nije više moguće razumjeti povijesti bez prehistorije, ponosne visoke kulture bez dubokih kulturnih slojeva. I za čas ne zaboravljamo još jako hipotetičkog sastava svojega poduzeća, ta, bez hipoteze još nije moguće raditi na ovom području. Ali više se ne može prihvatiti nijedna hipoteza, koja ne bi odgovarala spoznajama etnologijske kulturne povijesti.«[4]

[2] Wien 1931.

[3] 1/2. 1931.

Zadnjim ciljem svakoga povijesnog istraživanja jest pohvatati uzročne veze. Obično one pripravljaju put za vremenske veze. Nije drukčije ni u etnologiji. Pri tom i najmanje ne niječemo, da smo puno slabiji od stručne povijesti. Povijesne uzročnosti su sve na koncu konca psihičke, jer su zapravo čini volje. Jasno je dakle, da sa svojim materijalom često imamo čuda i pokore, dok nađemo uzročnike in individuo. Nešto je lakše s našim poteškoćama, ako uzmemo u obzir poznatu stvar, da se izraz »povijesna uzročnost« općenito uzima u širem značenju, pa prema tomu i za uvjete i prigode. I na etnologijskom području često se može ustanoviti ili barem s manje ili više vjerovatnosti naslućivati, kako su neki uvjeti i neke prilike iskorišćene, kako su dale povoda ovom ili onom razvitku. Napokon je potrebna i opsežna spoznaja uzročnosti, kad pokazujemo genetičke veze raznovrsnih i razno starih kulturnih jedinica (okruga). Etnologijska kulturna povijest s uspjehom je obavila i takovih pokusa pa je tako posebno i nanovo pripravila put k shvaćanju ljudskoga razvitka kao pravoga opće povijesnoga jedinstva.

Koji su trajni rezultati dosadašnjega istraživanja?

Za povijest je rečeno da je za njezino biće značajna vječna mladost. Iznalazak novih vrela može uvijek proširivati sliku povijesnog razvitka, popunjavati je ili popravljati. Jer vrlo mnogo etnologijskih vrela još nije pronađeno, dok će neka od njih po svoj prilici ostati pokopana za sva vremena. Poput svake povijesne discipline umire i etnologijska, čim nestane dovoljnih i sigur-

[4] »Anthropos« 1929., str. 167.

nih vrela. Stoga, da i to samo onako usput spomenemo, nije organiziranje istražnih ekspedicija na područje primitivaca samo odvažni i zanimljivi šport nego prava životna potreba etnologova. Pogotovu, kad treba spasavati ostatke etnologijski najstarijih i stoga osobito važnih naroda, dok nisu zauvijek propali od smrtnoga daha evropske civilizacije. »To su isprave čovječanstva,« tako izjavi nedavno o tim pitanjima papa Pijo XI., »koje valja spasti, dok nije prekasno.« Posve prirodna veza pokazuje sama onu posebnu zadaću, što je na tom području imaju naši odvažni misijonari. Primorani svojim svetim poslanjem, da se posebno bave jezikom i starom kulturom svojih štićenika, oni su prije svega pozvani, da pribavljaju etnologijskoj znanosti pouzdanog izvornog materijala. I toga nije P. W. Schmidt zaboravio, kad je prije dobrih 25 godina osnivao »Anthropos«. Radi odziva, što ga je našao baš kod misijonara, mogu se i danas krasni svesci »Anthropos«-a nazvati jednom od najbogatijih zbirki izvora za etnologiju.

Polazimo dalje i pitamo, što nam još preostaje? Još ostaje povijesna ili *kulturnopovijesna* metoda. Nitko, tko poznaje povijesnu metodu i vjeruje u nju, ne će u tom nalaziti nikakove poteškoće, samo ako obadvoje razumije: i običnu povijesnu metodu i noviju povijesnu etnologiju, njihovu bit i njihov naum. Poteškoće i protivnosti potječu, kako svjedoči iskustvo, osobito odatle, što nije ispunjen jedan ili drugi uvjet, ili, što je još gore, što nije ispunjen nijedan od njih. Stoga se hoće temeljito školovanje za svakoga, koji želi stvarno i stručno da govori na području povijesne etnologije. To školovanje je za etnologa istraživača to potrebnije, što su prilike na njegovu području poređene sa stručnom povijesti zamršenije. Još valja primijetiti, da ne bude nesporazuma, da s rečenicom: »ostaje kulturnopovijesna metoda« mislimo samo na opći pravac i način. A ne može joj nikako biti smisao taj, da napredni rad ne bi mogao donijeti za tu metodu gdjekoju korisnu modifikaciju i dopunu.

Dosadašnji rezultati kulturnopovijesnog etnologijskoga istraživanja reprezentirani su poglavito k u l t u r n i m o k r u z i m a. Što će biti s ovima? Nisam ja uzalud tako jasno i oštro razlikovao to dvoje, kulturnopovijesnu metodu u jednu ruku, a u drugu kulturne okruge. Dok se o metodi može posve sigurno reći, da će u glavnom ostati, to ne vrijedi jednako o kulturnim okruzima. To su onakove etnologijske jedinice, kako ih je bilo moguće naći i sastaviti pomoću dosele poznatoga i povijesno prorađenoga materijala. Daljne istraživanje, osobito upotreba novoga izvornog materijala i obaziranje na nj bez sumnje će zahtijevati još gdjekoju promjenu odnosno dopunu i korekturu na slici tih kulturnih okruga. I tu će se posebno pokazati »vječna mladost« naše znanosti. Nego daljne je pitanje, ne će li i u tom obziru neki osnovni i odlučni rezultati imati trajne vrijednosti. Zaista takovih rezultata ne manjka; iz njihova mnoštva evo samo nekoliko glavnijih!

1. Čitavo etnologijski obuhvatljivo čovječanstvo pripada velikoj porodici ljudskoj, stvara na koncu konca s njome jedno veliko povijesno jedinstvo. Egzaktna etnologija ne zna ni za kakove nepovijesne, alogičke ili prelogičke, nečovječje ili napo zvjerske ljude. Stoga mora odbiti svaki pokušaj, koji hoće da barem još u primitivcima nađe nepovijesna ljudska bića, ostala još posvema u

okovima nerazumne prirode. Etnologijska opća povijest i prehistorijska arheologija znaju samo za čovjeka, koji ima i stvara kulturu. Kraj te spoznaje i činjenice postaje pitanje o fizičkoantropologijskom stanju nekoga najstarijeg čovjeka nuzgrednim. Ono, kako je o. Schmidt po mojem mnijenju jednom vrlo dobro rekao, još samo zadovoljava osteologijsko zanimanje. Kultura se može smatrati samo plodom ljudskoga duha, a kakova je onda bila lubanja i mozak, koža i kosa itd. u toga stvaraoca i nosioca kulture, to više ne može biti ni prvo ni odlučno pitanje.

2. Makar se shema kulturnih okruga u pojedinostima tokom vremena u dosta čemu i mijenjala, popunjavala i promijenila, ostaju u bitnom osnovne kulture ili prakulture, t. j. relativno najstarije ljudske kulture, do kojih smo danas mogli znanstveno doći. Kako je poznato, tu se radi ponajprije o pigmejcima (patuljastim narodima) južnoistočne Azije i Afrike, nekim starim plemenima južnoistočne Australije, zatim o stanovnicima Ognjene zemlje, starim Kalifornjanima te napokon o jednom starijem sloju posred arktičkih naroda i kultura. Kako sve pokazuje, nema nikakve nade, da bi istraživanje stubokom okrenulo te odnose i rezultate. Puno je teže jasnije uhvatiti i označiti međe primarnih kultura. Napose ostaju kulture staroga matrijarhata i totemizma još za nekoliko godina trnovitim, iako u drugu ruku privlačljivim zadatkom etnologijskopovijesnog istraživanja. Pa iako nijesu ni izdaleka sve kulturne osobitosti tih zastupnika etnologijskih prakultura naprosto ljudsko pradobro, to je u njih ipak razmjerno najviše od njega sačuvano, pa je zadaća metodičkog istraživanja, da rastavi zaista staro od kasnijeg utjecaja. Što onda ostaje u tih pranaroda kao njihovo duševno i kulturno dobro, dosta iznenađuje, ako se stvari promatraju na naočale poznatoga etnologijskog evolucijonizma. Jer duševne i kulturne osebine tih osnovnih kultura i prakultura pokazuju tako reći posvuda baš sve protivno od onoga, čime bi se prema evolucijonističkom računu imale napose odlikovati. Mjesto neporodičnosti baš tu se nalazi izrazit porodički osjećaj s prevlašću monogamije; mjesto nevjerstva može se reći sasvim općenito sad manje sad više etička vjera u jednoga Boga itd. Što se tiče monogamijske porodice, to je ona tokom zadnjih decenija postala svojinom sviju prvih i odlučnih etnologijskih istraživanja. Što se tiče pravjere u obliku etičke vjere u jednoga Boga, to još nismo tako daleko, iako je osobito temeljitim i neumornim radom o. W. Schmidta već mnoga prepreka pala i mnoga pobjeda izvojevana. Razumljivo je, da se evolucijonizam ovdje napose žestoko bori. Jer moradne li tu uzmaknuti i popustiti, onda je očito pogođen u svojem stožeru i stoga smrtno. Nema sumnje, da je povijest vjera poduprta kulturnopovijesno već mnogo pridonijela za konačnu odluku. A po mojem mnijenju više se i ne može sumnjati u to, kakova će biti ta konačna odluka.[5]

Kako etnologijski pranarodi imaju pozitivnih elemenata, kojih prema receptima evolucijonizma ne bi smjeli imati, tako im

opet u drugu ruku manjkaju manje časne stvari, koje bi prema tim teorijama baš za njih bile značajnima. Tako se pokazalo, da nosioci relativno najstarijih kultura ljudskoga roda nemaju totemizma ni matrijarhata, kanibalizma ni ropstva; nema u njih ni tipskoga razvitka magije i animizma pa ni pojma o dvospolnim bićima, da ne ispustimo ni te nove etnologijske krilatice. Nijedan stručnjak ne će nijekati, da se zaista i ove bolesti i taj korov nalaze uz druge pojave na stablu ljudskoga razvitka, ali bi prkosio svim činjenicama, tko bi iz njih htio napraviti značajke za pračovječanstvo, do kojega smo znanstveno doprli.

Zanimljivo je i poučno stoga promatrati, kako su ti rezultati povijesne etnologije i na njoj osnovane znanosti religija malko, čini se, preplašili neke naše drugove strukovnjake. Mi dakako nismo ni najmanje skloni žrtvovati onoga zadovoljstva, što ga osjećamo, kad gledamo, kako se glavni rezultati novije etnologije sve od reda tako lijepo slažu s temeljima našega nazora o svijetu. Iako žalimo, što gospoda i istraživači drugih smjerova nisu u isto tako srećnom položaju, ne možemo im u tom pomoći. Uostalom evo što veli baš o tome Fr. Kern: »Prigovora vrijednih spomena protiv metodičke pouzdanosti svega tog duševnoga dobra, što ga novije doba pridaje prakulturi, koliko je meni poznato, nije bilo. Ali se opaža počesto neka neodređena sumljičavost i nesklonost prihvatiti rezultate bečke škole, jer je među njima utvrđena i razmjerno jaka vjera u Boga u prakulturi. Kasnija će vremena možda jedva moći da razumiju, kako se pojedinci upravo nerazumljivo protivili prihvatiti te rezultate osobito stoga, jer su do njih došli istraživači, koji su očiti pristaše teističkoga nazora o svijetu. Shvatljivom nam postaje ta protivnost, ako se sjetimo, da je »bezboštvo« prakulture bilo dogma miljenica darvinističkih i materijalističkih vremena, i da su istraživači 19. vijeka smatrali nemogućim tako uzvišenu vjeru u Boga i tako jasnu etiku kod primitivnih naroda. Ja mislim, da će valjati prihvatiti rezultate, pa dolazili oni s kojegod mu drago strane, i tko drugom prigovara, da je pristran, ima dovoljno razloga, da s podvostručenom strogosti ispita vlastitu nepristranost.«

W. Koppers S. V. D.

[5] Uistinu usvajaju danas priornost ili barem drevnu starinu ideje Najvišeg Bića u posve teističkom značenju toliki prvaci etnologije različitih pravaca s obzirom na metodu i na svjetovni nazor, da se može s potpunim pravom reći, e je evolucijonizam u religijskoj etnologiji barem toliko stradao, koliko u socijalnoj etnologiji. To dovoljno dokazuju već sama ova tri imena, koja navodimo tek kao primjer, a koja reprezentiraju osnivače i prve pionire poglavitih evolucijonističkih teorija. To su: A. Lang, P. Ehrenreich i K. Th. Preuss, koji su svoje teorije napustili i priznali priornost ili barem drevnu starinu ideje Najvišeg Bića.

JAPAN I KINA NA MEJDANU.

(1915—1931)*

Japan »pozitivnom politikom« ponizuje Kinu.

SVJETSKI rat bio je za militarističku stranku u Tokiju živa zgoda za nove osvajalačke pokuse s Kinom. Baš onda, kad se vojnički položaj entente smatrao vrlo nepovoljnim, na početku g. 1915., pošalje Japan kineskoj vladi 21 zahtjev, koji je tražio samu tu malenkost, da se vlast nad cijelom Kinom preda Japanu. Kad se saznalo za tu notu, koja je protiv sviju diplomatskih običaja bila upravljena lično na predsjednika Kine i htjela ga obvezati na najstrožu šutnju o njezinu za svjetsku politiku tako važnu sadržaju, zadrhtaše grudi Kineza od bijesa na sve, što je japansko, a velike vlasti napose Sjedinjene Države napeše uši. Pritisnut zajedničkom akcijom Amerike, Engleske, Franceske i Italije morade Japan napustiti onaj 21 zahtjev, ali Mandžurija ostade zaposjednuta, dok na washingtonskoj konferenciji za razoružanje (1922.) ne prisiliše Japanaca, da opozovu svoje čete. Ostali politički poslovi Japana naprotiv utonuše nečujno u ratnoj buci. Tako na pr. savez s Rusijom na pet godina, sklopljen g. 1916., kojim se obvezao davati zajmove i pribavljati ratni materijal, a zato dobio slobodne ruke u Kini: slobodno naseljivanje i slobodnu trgovinu te pravo ribarenja u ruskoj istočnoj Aziji, istočnu kinesku i mandžursku željeznicu, a time i srednju Mandžuriju. Ratne nabavke i prestanak evropske konkurencije u trgovini i brodarstvu neobično podigoše gospodarski Japan. Ta prezadužena zemlja postade bankirom i vjerovnikom svojih saveznika. Njezina se industrija hitro u par godina ratne konjukture rascvala, trgovačka mornarica narasla te došla sa šestoga na treće mjesto cijeloga svijeta, a oprema i na kopnu i na moru silno se razvila. 1917. pođe Japanu za rukom proglasiti i neku vrst Monroeve doktrine za istočnu Aziju: »Azija Azijcima!« Posebnim garancijskim ugovorom priznaše doduše japansku prednost na dalekom Istoku, ali u isto vrijeme morade Japan osjetiti, da se njegovo širenje namjerilo na zapreke, koje ga prisiliše na uzmak pred jačim silama. Sjedinjene Države pristaše uz garancijski ugovor samo uz uvjet »otvorenih vratiju« i kineske cjelovitosti. Onda još čestito stukoše japanske osnove na Pacifiku na washingtonskoj konferenciji, na kojoj je snaga japanske flote spala ispod američke i engleske.

Teško se bilo Japancima odreći onoga, što su od njih tražili u Washingtonu. Tà to je značilo ni manje ni više nego upravo

* Vidi »Život« br. 7. o. g.

napustiti sve planove o gospodovanju na Tihom oceanu! Zato se s to većom energijom i pribravši sve sile vratiše kontinentskoj politici. Nakon pet godina potankoga studija (1927.) predade ministar predsjednik Tanaka mikadu spomenicu o pitanju, kako da se iskoriste »posebne ovlastice u Madžuriji i Mongoliji, a već stečena prava potpuno realiziraju«. Taj memorandum, koji mnogo toga tumači, ide u svojem planu puno dalje od ote dvije zemlje te je zapravo radnim programom vrlo dalekovidno zasnovane japanske vanjske politike. U savezu s podloženom Kinom moći će Japan navaliti na ostali svijet, da osnuje veliko svjetsko carstvo žute rase, o kojem je već Mucuhito sanjao. Izričito se Mandžurija i Mongolija nazivlju »prvim narodnim obranbenim redom« »Belgijom dalekog Istoka«. »Transport« ističe spomenica, »jest temeljem narodne vlade, jamstvo pobjede i najčvršća potpora gospodarskog razvitka.« A dalje veli: »Da dođemo u Mandžuriji i u Mongoliji uistinu do prava, moramo to područje upotrijebiti kao bazu te prodrijeti u ostalu Kinu pod izlikom, da razvijemo svoju trgovinu. Naoružani pravima, koja su nam već osigurana, dobit ćemo u svoje ruke sva pomagala, što ih ima cijela zemlja; a pošto budemo raspolagali svim pomagalima, što ih ima Kina, prijeći ćemo na osvajanje Indije, arhipela, centralne i male Azije, dà i same Evrope. Ali prvim je korakom, da dobijemo nadzor nad Mandžurijom, ako Jamatova rasa želi da se odlikuje u kontinentskoj Aziji.« Kako se vidi, Japan radi sasvijem po receptu, što mu ga ostavio kao svoju političku oporuku barun Tanaka, otac »pozitivne politike«.

Uistinu danas posvema zanosi vojničku kastu nekadašnja »pozitivna politika«. Poslije neuspjeha Tanakina sa šantung-skim pokusom g. 1928. pokušaše politiku sporazuma s Kinom. Ali japanski generali ne mogoše nikako preboljeti ugleda izgubljena g. 1928. Političke prilike sve se više oštrile te dogustiše na londonskoj konferenciji o mornaricama g. 1930., na kojoj je ministru predsjedniku Hamagući-ju dunulo u glavu, da čak pristane, te se program o izgradnji mornarice tako ošiša, da se Japan obvezao ne graditi flote veće od tri petine američke i engleske. Započe se divlja hajka na »izdajicu japanske veličine«. Da se spase izgubljeni ugled zbog Šantunga i Londona, radio je japanski generalni štab od poraza u Londonu, koji ga je puno jače pogodio negoli Washington g. 1922., sustavno na tom, kako će dovesti do oružanog sukoba s Kinom. Razdražiše domorodske instinkte u narodu i razviše neobični šovinizam, koji je odnio i vladu, napose njena slabog ministra rata. Na njegovo mjesto dođe general Minami, tipski ratni huškač, kakovim se pokazao dovoljno jasno već samim svojim programskim govorom divizijskim zapovjednicima. Politička sparina postajala je sve nesnošljivijom, a odnos prema Kini sve napetijim. Toga ne mogoše zabašuriti ni velikodušni darovi japanskoga cara i »China Relief Association« za žrtve kineske poplave, koja je poplavila područje veliko kao Njemačka, a milijune ljudi predala na milost i nemilost gladi i smrti. Tako je vijest o umorstvu majora Nakamure došla vojničkim klanovima u Tokiju kao naručena zgoda, da napokon mognu uredovati. Tà osjećaj preduge nezaposlenosti i onako je podgrizao njihovu čast! A nisu osjećali nimalo volje, da čekaju na svršetak istrage Nakamurina slučaja, što je obećaše Kinezi, a još manje da se s njime zadovolje. Htjeli su napokon taj rat, što su ga toliko vremena pripravljali!

Neposredni povodi sukoba.

Prema rečenomu bi se moglo činiti, da je glavnim poticalom, koje nije moglo vojničku kliku da odvrati niti od krajnjega, od toga, da pusti uzde ratnoj furiji, bilo čuvanje časti i briga za dobro domovine. Moglo bi se i to činiti, da je cijeli japanski narod pun slijepe ratobornosti. Ali nijedno ne odgovara istini. Osim posve sigurnog cilja ojačati utjecaj zemlje u vanjskom svijetu imaju nosioci vlasti u Tokiju još jednu stvar pred očima, koja danomice postaje teža, a nemaju snage priznati je: mislimo smioni pokušaj zaustaviti demokratski val kod kuće. Kako je poznato, Japan je konstitucijska monarhija, ali vladu ima u rukama nekoliko feudalnih plemićkih porodica, koje su međusobno povezane plemenskim i rodbinskim vezama. Narodne mase, u kojima se zadnjih godina demokratski ideali općenito raširiše, idu za demokratskom vladom i ostvarenjem ideje o socijalnoj pravednosti. Lako je razumjeti, da je kraj toga demokratskoga pokreta, koji se naglo širi, obuzela neka tjeskobna psihoza klanove, što drže vlast u rukama. Samo je pitanje, može li se zaustaviti takav prevratni pokret, kod kojega se radi o najvitalnijim interesima cijeloga naroda, time, da se narod već davno otuđen duhu starih mitâ, natjera na jednu ratnu vratolomiju. A što se drugoga tiče: nepravedno bi bilo lakoumno tvrditi, da japanski narod sav gori od ratobornosti. To nije odgovaralo istini čak ni onda, kad su japanske čete u Mandžuriji dobivale pobjedu za pobjedom. Premda je fino smišljenoj taktici pošlo za rukom oduševiti za oružanu ekspediciju »u obranu posebnih prava« japanskih u Mandžuriji pa onda pokazujući na hitre pobjede, kako se redaju jedna za drugom, to oduševljenje još i raspiriti, ipak sve to oduševljenje srušiše bojevi o Šanghaj. Žilavi neočekivani otpor kineskih četa, finansijske i gospodarske posljedice (ratni zajmovi, opadanje izvoza) te napokon sve veće i veće neraspoloženje, što se očitovalo u svjetskom javnom mišljenju, kadro Japan dovesti u opasnu političku osamljenost, prigušiše oduševljenje i kod samih nacijonalista, pa je ubrzo namjesto početne pobjedničke opojenosti nastalo opće neraspoloženje. Široke narodne mase, izuzevši dakako vojničku kastu, odavno su shvatile nesmisao svakoga, pa i pobjedničkog rata. (Protiv toga ne dokazuju kao prolazni fenomen niti rezultati zadnjih izbora ništa!) Masa želi mir i prijateljske odnose s Kinom te ne ide

za oružanim osvojenjem zemlje nego za mirnim zauzećem kineskoga tržišta. Međutim širenje demokratskog pokreta i opće neraspoloženje za rat u najboljem su slučaju tek neke smetnje za nasilnu ekspanzivnu politiku vojništva, koja još i danas određuje politiku u Tokiju te vlada virtualnom diktaturom. A čini se, da se têk tih faktora lako stečenih uspjesima samo još jače provalio.

Žilavom ustrajnošću čekala je mikadova vlada strpljivo 2 i po godine, dok nije došao veliki historijski čas, kad su oba takmaca na dalekom Istoku: sovjetska Rusija i Sjedinjene države raznim svjetskopolitičkim i gospodarskim razlozima bile zakopčane u svojoj aktivnosti. I Engleska, koje se razvitak Kine i te kako tiče, bila je jako zabavljena prilikama u »empire«-u osobito, otkako je napustila zlatnu bazu svoje valute. Napokon je sreća ili nesreća htjela, da su se velevlasti sve manje više zaplele u evropske gospodarske i finansijske teškoće, a do eventualne opasnosti, koja bi joj mogla zaprijetiti od Saveza Naroda, nije japanska politika mnogo držala. Ukratko: to je bila prilika, do kakove će Japan jedva opet doći. Kina leži na rubu svoje posvemašnje iznemoglosti. Poplave, nerodica, građanski rat, sovjetska propaganda te napokon oborena cijena srebra prouzročila je toj zemlji velike gubitke. Ipak je upinjala zadnje sile, da se izvuče iz kaosa, i videći, što se sprema, očajno je pokušavala, da se razvije do u sebi sređene, a prema drugima jake države. Mukdenska armija se već razvila u jaku četu. Još koja godina mirnoga razvitka, i Japan bi imao posla s protivnikom, koji se i vojnički osnažio. Stoga je trebalo odmah prihvatiti se posla i dalje ne odgađati provale u Mandžuriju, ako cijeli pokus nije već unaprijed imao biti osuđen na neuspjeh. S raznih se strana stale javljati pogibelji, koje bi kasniju akciju vrlo lako osujetile. Kinezi se tako jako useljuju u Mandžuriju zadnjih trideset godina, da je bila ozbiljna opasnost, te se ono 200.000 Japanaca posve uguši u moru od 30 milijuna Kineza. Valjalo pokušati sve veći i veći nacijonalizam kineski ugušiti u zametku, da drukčije ne stane 500 milijuna Kineza ugrožavati sigurnost naroda od 65 milijuna, kako bi se izrazio Savez Naroda. Zabrinuto gledalo se iz Tokija, kako Kina nastoji spriječiti potpuno gospodarsko pojapanjivanje Mandžurije: počela ondje graditi vlastite željeznice, izgradila vlastitu modernu luku Hulutao, da odvuče mandžurski izvoz graha od Dairena. To je sve dakako išlo na rovaš kontinentskim osvajalačkim planovima japanskim, koji su gradili na slaboj, u sebi rasutoj i nejedinstvenoj Kini. Napokon se budno pazilo na izvođenje pjatiljetke sovjetske unije, koja je svoja industrijska središta počela polako prenositi na Istok i graditi željeznice po Sibiriji tako, kako bi ojačala svoj utjecaj na Pacifiku. Japanci su dakle morali iskoristiti povoljnu situaciju, u kojoj su gledali znak s neba, dok ne bude prekasno. Napokon je valjalo misliti i na vlastiti gospodarski položaj. U vrtlog svjetske krize povuklo je i Japan, koji je tako nakon kratkog uspjeha s konjunkturom svjetskoga rata dobio već četvrti osjetljivi udarac. Japanska roba nije još i prije, nego što je svjetska kriza bila u potpunom jeku, mogla izdržati konkurencije na stranim tržištima. Već dugo godina pasivna trgovačka bilansa nije se mogla zadnje vrijeme nikako popraviti uza sve nasilno sprečavanje uvoza i državno promicanje izvoza. Došlo je do istih pojava, što ih vidjesmo po svim vrlo kapitalističkim zemljama: nestaje kredita (krediti ne teku, kapital bježi, strani se novac povlači), proizvodnja i prođa zapinje, javlja se nezaposlenost. Ako je vanjski politički položaj tek mamio na vojničku akciju u Kini, to je sve tjesnija unutrašnja politička i gospodarska situacija upravo naturila Japancima ratnu vratolomiju. Očito se očekivao od oružanog sukoba s Kinom novi razmah gospodarstva kao posljedica naveliko uposlene ratne industrije, odvraćanje zanimanja mase od nutarnjih političkih tendencija i, s pouzdanjem u neki herojski mit »Vjera u pobjedu kod broja sedam«,[1] ostvarenje davne želje Mucuhitove. Mandžurija neka onda, pošto je dospjela posvema pod japanski utjecaj, daje japanskom imperijalizmu široku bazu sirovina, neka pribavi prehranu pučanstvu i ujedno neka bude tržištem, koje će se sve više širiti, biti kadro gutati proizvode japanske industrije i zabaviti domaći kapital.

Bojkot — odgovor Kineza.

Mandžurski pokus uspije. Brojčano i vojnički ni izdaleka jednako opremljen kineski otpor uzmaknuo je pred navalnim četama japanskim sve do iza velikog zida, i za nekoliko tjedana došla je prostrana zemlja u japanske ruke. Mislio bi čovjek, da je tako lako dobiveni uspjeh morao zadovoljiti i najstrastvenije japanske nacijonaliste. To bi se sigurno i dogodilo bilo, da se Kinezi nijesu stali braniti nekrvnim doduše, ali zato to opasnijim oružjem gospodarskoga bojkota, da tako protestiraju protiv sramotne nepravde, koja im se dogodila u Mandžuriji. Tim zadnjih deset godina već više puta uspješno upotrebljenim oružjem uspjela je Kina da uvede vlastitu carinu, da stisne konzulatsko sudovanje i da oslabi sistem ugovornih luka i stranih koncesija. Tako sada provedoše kineski gospodarski krugovi s neobičnom oštrinom i slogom bojkot protiv Japana. »Protivujapanski odbor za spasavanje domovine« zabranio je za cijelo kinesko područje i izvan njega svima Kinezima japansku robu kupovati, prodavati je ili prevoziti, kinesku robu osobito sirovine izvoziti u Japan, upotrebljavati japanske brodove, primati isplate u japanskim banknotama, raditi za Japance ili ih unajmiti u posao. Neposlušnost se kažnjava najtežim kaznama. Teško je predočiti si svu veličinu i opseg toga

[1] 1895. (japanskokineski rat) bio je 27. godina dinastije Meiji, 1905. (japanskoruski rat) 37. — 1918 (svjetski rat) bila 7. godina dinastije Taišo. A 1932. je 7. godina sadašnje carske vlade (Šova). Hsü Dau-lin u »Europäische Revue« (VII. god., 1931., br. 12. »Zur Ostasienkrise«, str. 852.)

bojkota. Po svim zemljama na Tihom oceanu su Kinezi odlični trgovci. U holandijskoj Indiji je gotovo sva trgovina na malo, a i veliki dio trgovina na veliko u kineskim rukama. I tamo se bojkot strogo provodi. A Japan mora uvoziti rižu. Već mjesece i mjesece nema gotovo nikakova uvoza riže iz Siama. U Siamu posjeduju rižne mlinove i veletrgovine Kinezi! Isto valja i za Singapur, za francusku Stražnju Indiju, za malajske države. Posljedice bojkota se osjećaju čak i u samoj Americi. Japanska trgovina s Meksikom trpi osjetljivo. U Kaliforniji propadoše japanske banke, jer su njihovi kineski klijenti spremili organizovanu navalu na njih te povadili svoj novac. Bojkot ide čak tako daleko, da je bojkotska komisija velike količine japanske robe što zaplijenila kod transporta, što opet izvukla iz kineskih dućana da se pod njezinom paskom ukrca. Kako je duboko uvriježena mržnja na Japance u srcima Kineza, pokazuje zakletva, što je položiše đaci i učitelji u Kini: »Vrela srca i sa svom ozbiljnošću kunem se modrim nebom, koje nada mnom straži, sjajnim suncem, koje nada mnom sja, brdima i rijekama svoje domovine, svetim grobovima svojih predaka, da cijeloga svojeg života ne ću više upotrebljavati japanske robe. Neka me nebo kazni, ako se iznevjerim svojem obećanju ili promijenim svoje mišljenje.«

Štete zadane bojkotom japanskom gospodarstvu su silne. Tako je japanski izvoz u Kinu godine 1931. prema g. 1929. još za polovicu pao! Dok je g. 1929. iznosio 532 milijuna jena, smanjio se g. 1930. na 403 milijuna, a onda 1931. pao na 258 milijuna. Pri tom valja uzeti u obzir, da zadnja tri mjeseca prošle godine, dakle otkako je počeo bojkot, uopće nema znatnijega japanskog uvoza robe. Budući da je japanska industrija tako jako zavisna od izvoza, to se Japan ne može odreći takova jakoga kupca za dulje vremena. To manje, što je japanska izvanjska trgovina naišla i na drugim tržištima na sve zapreke uvoza (trgovačkopolitičke protekcije, deviznu ekonomiju itd.), koje i onako poremećeno svjetsko gospodarstvo danomice tjeraju u sve dublji kaos. Nekako u isto vrijeme, kad je izgubljeno kinesko tržište rečenim bojkotom, zaprijetila je pogibelj, da Japan izgubi mnogo terraina i na ostalim tržištima zbog toga, što je engleska funta ostavila zlatnu bazu, pa je tako engleska roba mogla mnogo jače prodirati na prijeporna područja i uspješno stući japansku konkurenciju. Povrh svega još je i japanska državna banka za mandžurskoga sukoba toliko zlata izdala tuđini, da je nastala pogibelj, te novčanice ostanu bez ikakova pokrića. Napokon se s velikim žrtvama spojena valutna politika nije mogla više održati, pa tako dne 13. prosinca izađe zabrana izvoziti zlato i zlatan novac. Zabrana zlatnog izvoza (zlatni »embargo«) značila je praktički, da više nema isplate u zlatu, jer se za potrebe u samoj zemlji već odavno nije zlato izdavalo. No taj je korak već bio dovoljan, da silno obori jenski tečaj, koji je dosele bio mjerilnom valutom u istočnoj Aziji, pa se u svemu samo odsijeva oslabljeni gospodarski položaj Japana. Lako je onda razumjeti, da se Japan borio kao lav za svoja izvozna tržišta te pri tome upotrijebio svako sredstvo, koje mu se činilo za to podesnim. Protiv Kine, mislio je, da može i opet poći s brutalnom silom, e od nje iznudi otvorenje međe za japansku robu, za koje nije bilo prolaza. Jer su japanski gospodarski krugovi vrlo dobro znali, da s narodom od 500 milijuna gube svojeg najboljeg kupca. Bit će dakle, da su i oni poticali vojsku, željnu uposlenja na novo poduzeće oko Šanghaja, koje je službeno obrazloženo s »pobijanjem bojkota«. (Ne želimo ovdje rješavati pitanja, nijesu li uistinu i tu bili imperijalistički ciljevi pravim poticalom, ili se možda htjela zgodnim manevrom odvratiti pažnja svijeta, da se mognu izvesti brižno sakrivene namjere u Mandžuriji.)

Šanghaj.

U Šanghaju, središtu protivujapanskog bojkota, trebalo je Kinu pogoditi u živo, jer je Jang-ce-kjang, na kojega ušću Šanghaj leži, upravo najvažnija žila prometnica cijele Kine. Na njemu leži Hankau i vladin glavni grad Nanking, a u dolini te rijeke ima da stanuje gotovo polovica svega kineskoga stanovništva. Posjed crte Jang-ce-kjang uvijek je i politički i vojnički odlučivao sudbinom Kine. Stoga je strategijski položaj Šanghaja takav kao malo kojega svjetskoga grada. Nemiri u zaleđu jedva ga pogodiše, pače sama svjetska kriza mu ne naudi tako, da se g. 1930. najjače razvio, otkako postoji. U tom modernom gradu stanuje tri milijuna ljudi, a zovu ga »orhidejom Žutog Mora« i »Parizom dalekog Istoka«. Ali nigdje se ne ističe groteskniie kontrast bogatstva i siromaštva, nigdje se tako strašno i neposredno ne očituju krajnosti širokih avenuja međunarodne naseobine s raskošnim građevinama i bankovnim palačama i sitnih drvenjara po uskim ulicama kineskoga grada. Šanghaj je bez sumlje došao do svojega položaja gospodarskim nastojanjem Evropljana, a kasnije i Japanaca i Amerićana, koji od maloga gnijezda munjevitim razvijanjem stvoriše po veličini šesti grad na svijetu i najznatniji industrijski i lučki grad na Tihom Oceanu, što sam neposredno izvozi dvije petine cijele kineske trgovine. Ipak je broj stanovnika stranaca vrlo malen: možda sve skupa neko 75.000 — šareni konglomerat Japanaca, Rusa, Engleza, Amerićana, Nijemaca i Franceza, koji utiskuju međunarodnoj naseobini od podrug milijuna stanovnika kozmopolitski značaj.

Boj protiv bojkota ne vodi se možda protiv međunarodne naseobine kao središta kolonijske trgovine i najvažnije bankarske točke u Kini, već protiv kineskoga grada s druge strane željezne žice, kojom je opasan onaj sjajni Šanghaj.

Protiv njega bili su napereni i onaj kratkoročni ultimatum japanskoga admirala i smrtonosne bombe japanskih aeroplana. Naprotiv su vrata »međunarodne naseobine« i nadalje otvorena japanskoj robi. Tamošnji načelnik ide na ručke s japanskim admi-

ralom. Gospoda trgovci jedva što i osjećaju od cijele borbe. Ta oni samo finansiraju trgovine i daju im svoju firmu, dok u njima za plaću i uz proviziju rade njihovi kineski činovnici »compradori«.

Kinezi su se vrlo žilavo oprli japanskoj invaziji protiv svakoga očekivanja tako, da se od vojničkoga pohoda na Šanghaj, kako ga je zamišljao japanski generalni štab, razvio pravi pravcati neuspjeli rat u položajima, koji je progutao goleme sume novaca te mjesto lovorika donio japanskoj vojsci još i nepovjerenje tuđih vlasti.

Zaista, nema te sile, koja bi slomila organizirani bojkot cijeloga naroda. I s ne znam kakovim zastrašivanjem ne će nitko prisiliti kineskog naroda, da kupuje onu robu, koju je odlučio bojkotirati; kanonade opet i zračne bombe najnezgodnijom su reklamom za japanski porculan i japanske naramenice.

U Mandžuriji, gdje se radilo o rudnicima, bio je imperijalistički napadaj Japana još i razumljiv. Ali upravo nepametan i nerazuman bio je u Šanghaju, jer konačno nitko ne osvaja tržišta tako, da postrijelja vlastite mušterije. »Osveta za bojkot«, što je na Šanghaju izvela raspuštena rulja vojnika, za kojom se po svoj prilici skrivali kratkovidni gospodarski krugovi, urodila je baš protivnim od onoga, što se očekivalo. Nesamo da se bojkot nije srozao nego upravo još jače razmahao, pače prešao i na američke kupce. Bojazan japanske svilene industrije, da ne izgubi američke kupce, koji kupuju 97% njezinih proizvoda, dade se lako razumjeti. U japanskoj je industriji poraznije odjeknula vijest, da gospođa američkog predsjednika Hoovera nije htjela obući haljine od japanske svile, negoli izgubljeni rat. I tako danas široki politički i gospodarski krugovi japanski osjećaju veliku tjeskobu zbog ovoga vojničkog pothvata protiv Kine nesamo radi finansijskih i gospodarskih posljedica, nego i zbog opasne političke izolacije, u koju je bacio domovinu.

K. Diederich.

MARGINALIJE UZ JEDNU ZANIMLJIVU KNJIGU

(Seifert J. L., Die Weltrevolutionäre. Von Bogomil über Hus zu Lenin, Zürich-Lepzig-Wien 1931.)

U UVODU, što ga je ovom uistinu zanimljivom djelu napisao sam o. Schmidt S. V. D., profesor bečkoga sveučilišta, izriče se između ostaloga i ovaj sud: »Kein Zweifel, Seiferts Werk wird auf manchen und starken Widerspruch stossen; denn die Kühnheit und Neuheit dieses Werkes über die »Weltrevolutionäre« wirkt selbst revolutionierend.«

Zaista, jedva bi čovjek mogao kraće zbiti u jednu izreku sve prednosti i sve slabosti ovako originalnoga i duhovitoga djela, kaošto je Seifertovo.

Ono djeluje »revolucijski« ponajprije stoga, što sa svim znanstvenim aparatom, dubokom analizom svjetske povjesnice i katkad upravo neočekivanom, a ipak modernom svijetu tako milom intuicijom otkriva zadivljenom oku pozitivno kršćanstvo, dà katolicizam kao jedinu solidnu okosnicu i jedini neslomljivi temelj, na kojem se podiže sreća i dostojanstvo čovječanstva. Otvoreno, odlučno i odvažno se tu ističe, da je zapravo jedini vjerni, u modernom jeziku »vezani«, katolik objektivni posmatrač i sudija realnosti, koja nas okružuje.

»Uistinu se katolik nalazi«, tako završuje S. prvi dio svojega djela, »između nekritičnosti krajnjega platoničara, koji se samo pouzdaje u intuiciju, i pretjerane kritičnosti nominaliste, kojemu je omeđeni ljudski um mjerilo sviju stvari, i koji se stoga gubi u agnosticizmu ili u plitkom pozitivizmu. Stoga s pravom zove N ö t z e l religiozna čovjeka uistinu kritičkim. Takav se čuva i precjenjivanja i zametanja razuma, pa u tom i jest neprolazna vrijednost tomističke filozofije.«[1]

Pošto je kratko pokazao, kako je »katolicizam jedina rezultanta dvaju protivnih komponenata«, nastavlja: »Budući da se povijest uopće ne razvija prema evolucijskoj teoriji, nego je to kolebanje između dva pola, to već odatle slijedi, da je katolicizam kao sinteza nerazoriv pa da ne može za ljubav nekakova plitko uzeta ujedinjivanja ostaviti svojega pravca. Rim se odupirao pokušajima podvrći Crkvu državi, počevši od njemačkih careva sve do Napoleona i Mussolinija, a isto tako i protivnom nastojanju: napraviti iz kršćanstva nekakovu socijalističku vjeru,

[1] Str. 290.

kako su to željeli Lamennais i Mickiewicz, i kako to još i danas mnogi pokušavaju.«[2] Dakle prema S.ovim izvodima »evolucija«, ta čarobna riječ, koja je donedavna opajala duhove te u pravom triumfu osvajala jedno znanstveno područje za drugim, ima da zanijemi ili se barem zadovolji s mnogo čednijim mjestom u kulturnoj povijesti čovječanstva! Zar to ne mora djelovati na »modernu« znanost upravo »revolucijski«?

Nije manje opravdana duhovita analiza kapitalizma i komunizma, koja ih konačno svodi na zasluženi zajednički nazivnik — materijalizam, te pokazuje njihovo krvno srodstvo, što ga očituju razaranjem najsvetijih i najidealnijih vrijednota čovječanstva. Ali i opet: kako da ne djeluje ta knjiga na pristaše radikalne socijalne reforme ili bolje reći pristaše razaranja svega staroga poretka »revolucijski«, kad se tu povlači oštra crta između »dajkomunizma« (»Gib-Kommunismus«) i »na-komunizma« (Nimm-Kommunismus«), pa se pokazuje, da je ovaj drugi porodila ljubav u katoličkoj Crkvi, a onaj mržnja i zavist izvan nje; da je ovom načelo: Što je moje, i tvoje je, te: Svi neka služe, nitko neka ne zapovijeda, a drugomu baš obratno: što je tvoje, i moje je, te: Svi neka zapovijedaju, nitko ne služi![3]

S.ova knjiga djeluje »revolucijski«! Njegova teza o nerazorivosti kat. Crkve i neprolaznosti skolastičke sinteze stoji u dijametrijskoj opreci sa željama i osnovama graditelja »trećega« Rima, i pokazuje svu iluzornost »neimarskoga« napinjanja, da »šestarom i trokutom« gradi hram čovječanstva. Uzme li se još u obzir, da S. oružjem, što mu ga utiskuje u ruke povijest, pa čak gledana i kroz prizmu jednoga Jaurèsa, bije slobodnozidarsku »čovječnost« zasluženo po prstima,[4] razumjet ćemo, da njegovo djelo mora napose u ložinim krugovima djelovati »revolucijski«, razumijemo, da ono nije dalo mira čak ni beogradskom »velikom besedniku«. U svim tim slučajevima rekli bismo s o. Schmidtom, da baš stoga S.ova knjiga izazivlje takovu reakciju, što pogađa u živo![5]

Ali ne izazivlje S. svojim izvodima samo neopravdanu nego i opravdanu reakciju; revolucijski karakter njegova djela ne zaslužuje u svemu priznanja.

Počne li miran i objektivan čitač slijediti S.a kod izvlačenja zaista grandiozne i genijalne linije Bogomil — Hus — Lenjin i zagledati dublje u pojedine njezine razgranke, primjene na pojedinačke slučajeve, tada će, po našem mišljenju, i nehotice osjetiti, da to djelo izazivlje protivljenje ili barem jaku sumlju, riječju u tom smislu djeluje »revolucijski«. Čovjeku se čini, da se g. pisac nije mogao posvema oteti onomu, gotovo bismo rekli, psihologijski neizbježivomu zakonu »misli miljenice« kod provođenja svoje koncepcije kroz povjesnicu čovječanstva. Čitajući S.ovu knjigu, na više je mjesta pred mojom dušom iskrslo pitanje: je li g. pisac dovoljno refleksno vodio računa o tom, da sličnosti bilo fizičkoga bilo idejnoga reda potječu nesamo od divergencije i diferensiranja zajedničkoga izvora, ako apstrahiramo od zadnjega jedinoga Uzročnika i Uzora svega, nego i konvergiranjem tendencija, kojih izvori nemaju ništa zajedničko? Je li dosta vodio računa o istini, koja je s prvom u najužoj vezi: »Si duo faciunt idem, non est idem«? Je li vodio računa o tom, da se čovjeku i bez vanjskoga povoda raznih teorija elementarnom silom neprestano nameće problem zla i traži od njega potpuno rješenje? Treba li napose isticati, kako su rečene istine važne? Zar nije nepažnja na prve dvije kroz decenije kočila zdravi napredak u komparativnoj religiji, filologiji pa i etnologiji, učinila ih pokatkad smiješnima? Zar prirodne znanosti i danas još ne trpe podosta od toga? A nije li nevođenje računa o trećoj dovelo do plitkih teorija o čovjeku kao produktu svoje okoline, »milieu«-a, koja je opet počinila dosta štete i u filozofiji i u pedagogiji i u sociologiji?

Što se tiče primjene ovih istina na naš slučaj, to je teško samo jednim ili drugim primjerom proizvesti onaj dojam, što ga čovjek dobiva, kad s rečenoga gledišta čita cijelu knjigu. Na sreću ćemo pokušati ovdje donijeti par primjera.

Zar se ne može činjenica, da se marksizam počeo najprije širiti po najindustrijskim mjestima i pokrajinama Franceske i Njemačke posve dovoljno protumačiti iz čovjeku prirođene potrebe, da riješi problem zla, bijede i nevolje, koji se baš u tim krajevima zbog sve bržeg širenja i tehničkog usavršivanja industrije jače nametao negoli drugdje?[6] Isto tako: nije li neoprezno iz onoga »nekoga prezira žene« u Južnih Slavena, napose u Hrvata i Srba, uzeta zajedno s bugarskom poslovicom: »Tko svoju ženu tuče, tuče Majku Božju« zaključiti, da se tu radi »o tipskoj reakciji čovjekovoj na nekadašnju ženinu prevlast«?[7] Jer sigurno se neposredno iz ovih podataka dade izvesti samo to, da je ženin položaj kod Južnih Slavena prije kršćanstva morao biti vrlo težak tako, da se kršćanstvo moralo upeti iz sve snage svojih uzvišenih motiva, da taj položaj popravi. Neposredno dakle slijedi iz ovih podataka zaključak protivan S.ovu, pa bi ih s mnogo većim pravom mogao tkogod upotrijebiti, da njima dokaže patrijarhat u Južnih Slavena, a sličnost bi u našem slučaju vrlo lako mogla potjecati od konvergencije dvaju početnih posve različitih stadija. Stoga će trebati zapravo matrijarhatskom kulturom slavenskom dokazati, da se u našem slučaju radi o »tipskoj reakciji na nekadašnju prevlast žene«, a ne obratno tom »tipskom reakcijom« dokazivati matrijarhatsku kulturu u Južnih Slavena.[8]

[2] Str. 291.

[3] Str. 152.-153. — Por. str. 148-153. te str. 350.

[4] Str. 147-148.

[5] U uvodu knjige.

[6] Vidi str. 179-180.

[7] Vidi str. 404-405.

[8] Nipošto ne mislimo nijekati, da je najstarija kultura u Slavena matrijarhatska, nego samo želimo podvrći kritici navedeni dokaz i način dokazivanja.

Ili napokon, da još samo jedan primjer navedemo: Kad čovjek u lancu ideologa i mislilaca, koji prema izvodima S.ovim posreduju hilijazam od Husovih vremena do našega doba, doba boljševizma, čita uz ime Marksa, Mickiewicza i Bakunina i ime Solovjev, tad mu spontano pred dušom iskrsne misao: »Si duo faciunt idem, non est idem«!

Ovi i ovakovi primjeri pokazuju »tipsku« slabost svake »intuicije«, kojoj je najvećom zaslugom, što izaziva ljudski duh, da stvar promotri pod novim obzirom, pa da onda nožem svoje kritike sad manji sad opet veći sastavni dio lijepe vizije žrtvuje — realnosti. Ovi i ovakovi primjeri, ako se ne varamo, pokazuju i sudbinu, koja čeka i S.ovu sintezu, a kolike će žrtve od nje činjenice još tražiti, ne da se zasad pregledati.

Druga »izazovna« misao, koja će napose dati Slavenu, te osjeti, kako S.ovo djelo utječe »revolucijski«, jest sud g. pisca o moralnoj vrijednosti rasa, prema kojemu su Germani »die berufenen Träger des Christentums«,[9] a Romani i Slaveni »moralisch minderwertig«.[10] Ta misao, da pravo kažemo, već nije ni kršćanska, a i ne odgovara objektivnom svjedočanstvu povjesnice. Nije kršćanska, jer organizatorski dar, koji je bez sumlje prema svjedočanstvu povijesti baš odlikom germanskoga elementa, još nije nikakova moralna (»sittlich«) vrijednost kao ni drugi duševni darovi čovjekovi, nego tu vrijednost mora istom dobiti upotrebom. Ne odgovara objektivnom svjedočanstvu povijesti, jer, da se obazremo samo na klasički dokaz S.ov, ona svjedoči, da je i »das römische Reich der deutschen Nation« donijelo germanskoj rasi vrlo sumljivo priznanje. Pravom vezom te cjeline nije bila politička organizacija i vlast, koja je štoviše Hegelovskom umišljenošću već davno prije Hegela išla direktno za tim, da satre temelj prave veze naime — papinstvo. Jer prava je veza bila idejno duhovno jedinstvo, velika sinteza kršćanske objavljene nauke i kršćanske filozofije, od koje jedine i danas, kako to S. sam vrlo lijepo izvodi,[11] svijet može očekivati spasenje. A za

[9] Str. 176.

[10] Str. 303., 380. itd. Navedena mjesta izriču misao stvarno, ali ne in ipsis terminis. Baš ovim se riječima iznosi misao na drugom jednom mjestu, ali ne zabilježivši stranice odmah kod čitanja nismo ga mogli kasnije naći niti uz pomoć stvarnoga kazala. Da otklonimo svaki nesporazumak, primijetiti nam je, da nipošto ne želimo germanskih naroda, a napose ne njemačkoga osuđivati, niti zatvarati očiju pred lijepim talentima toga naroda ili pred tekovinama, koje čovječanstvo duguje baš tim talentima, i kojima je taj narod zadužio ljudski rod. I predobro poznajemo taj narod i njegove odlike, i predugo smo boravili na studijama u njegovoj sredini, a da bismo ovako što mislili. Želimo samo korigirati i popuniti jednostrano shvaćanje, izloženo u S. ovu djelu, da se omogući što objektivniji sud u toj stvari, a držimo, da je samo čast za svaki narod, koji se ne mora bojati objektivna suda o sebi.

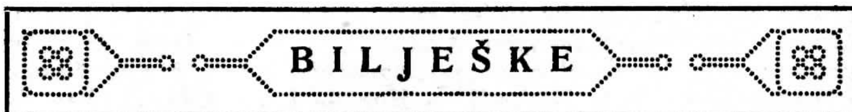
[11] Str. 290.

stvaranje te sinteze, kao i za klasicizam u umjetnosti, koji je pokazao možda najveću konstruktivnu moć, pa čak i za prirodni supstrat natprirodnoga elementa u kršćanskoj eri povjesnice, za papinstvo izabrala je Providnost — romansku rasu! I kada Luterovu pokretu i »velikaškoj revoluciji«, prema S.u značajnoj baš za germanski elemenat, nije uspjelo podrovati i uništiti papinstva, tad su rodili novu filozofiju, što se počinje s Kantom, koja se smatra specifički protestantskom i germanskom, i kojoj je prilično usjelo u modernom svijetu zametnuti veliku sintezu, što je kao duhovna zajednica vezala narode. I baš radi destruktivne moći Luterove reformacije i protestantske filozofije, u najmanju je ruku veliko pitanje, koga valja više kriviti i za boljševizam: siromašnoga baćušku ruskoga ili plodove germanskoga duha, kojim su se hranili od reda svi vođe boljševičkoga pokreta, što uostalom i onako ne pripadaju slavenskoj rasi. Jednako nam se čini preoštrom optužnicom Slavenstva, kad g. S. meće na njegov rovaš tri najveće svjetske revolucije, koje označuju imena, što ih čitamo u podnaslovu djela: Bogomil — Hus — Lenjin. Jer S. kao da zaboravlja, da se povijest čovječanstva ne počinje s Bogomilom, i da su ideje bogomilstva presađene u Evropu s daljega istoka i potekle od rase, koja je možda bliža germanskoj negoli romanskoj ili slavenskoj. A možda bi valjalo, ako želimo vjernije fotografirati realnost, napraviti još i malu supstituciju, pa mjesto crte Bogomil — Hus — Lenjin povući liniju (Bogomil) — Luter — Kant — Lenjin. Zašto u cijelom lancu pragmatike, što ga S. niže, ne ulazi Kant kao izrazita karika?[12] Nije li intuiciju g. S.a ipak možda mutila napast nacijonalizma? Zaista, naša današnja atmosfera puna je poganskog obožavanja idola, kojemu je ime nacija, pa se i katolici jedva mogu dosta paziti, da ne bace koje zrnce tamjana u njegovu čast.

[12] Bez Kanta nije moguće razumjeti filozofije devetnaestoga i dvadesetoga vijeka, a napose ne Hegela i Marksa, koji nas neposredno vežu s boljševizmom. A da je Kant klasičkim izražajem protestantske filozofije i da prema tome organski nadovezuje na Lutera, uvjerava nas sam Paulsen, koji to opširno i jasno dokazuje u cijelom jednom poglavlju svoje »Philosophia militans« (Berlin 1908.). Od predložene supstitucije ne razlikuje se mnogo linija, što je za zadnjih 400 godina crta Algermissen u članku »Zur Ueberwindung der bolschewistischen Weltanschauung« (u »Stimmen der Zeit«, April 1932., str. 14. sqq.) On upozorava na zanimljivu koincidenciju stožernih točaka te linije: 1517. Luter, 1717. osnutak lože, 1917. boljševička revolucija! Poznato je, da se loža sama smatra puno bliže protestantizmu negoli katolicizmu, a nije nepoznato ni to, da loža smatra Kanta filozofom svojim par excellence! Tako se uistinu crta: Luter — loža — boljševizam i crta: Luter — Kant — boljševizam zapravo poklapaju. A za Slavene bi bio posve umjestan nacijonalni ponos, kojim bi slobodnozidarsku misao i protestantsku filozofiju odbacili posvema kao nedonošče sebi tuđega duha i strane rase.

Ali ne stojimo li i mi sami, dok pišemo ovaj kritički prikaz pod utjecajem toga tako opasnoga nacijonalizma? Priznajemo rado, da si toga doduše nismo svijesni, ali i da toga ne smatramo nemogućim. Ipak će u svakom slučaju naše opaske biti umjesne, jer će objektivna posmatrača lakše očuvati jednostranosti i omogućiti mu pravu orijentaciju. A što je napisano, napisano je sa željom, da g. S. promotri stvar i s druge strane (»audiatur et altera pars«), pa da popravi taj manjak svojega djela, jer bi prava šteta bila, da mu u svojoj vrsti zbilja klasičko djelo zbog rečenoga nedostatka naiđe kod velikoga dijela čovječanstva na psihologijski posve razumljivo potpuno nerazumijevanje.

K. Grimm D. I.

MONIZAM U RASULU.

Moniste devetnaestoga vijeka imali su svoj Credo: čovjek se razvio od životinje, od straha je najprije vjerovao u sve i sva (animizam, totemizam), zatim u nekoliko bogova (politeizam), a napokon u jednoga Boga (monoteizam). S time uporedo da su išli i ljudski ćudoredni pojmovi od nesavršenijih do savršenijih. Kako se vidi iz članka o. Koppersa u ovom broju »Života«, odzvonilo je evolucijonizmu u etnologiji, a s tim opet u vezi i u općoj povijesti čovječanstva (por. prikaz Seifertova djela u istom broju!). Ako se danas s pravom može govoriti o rasulu evolucijonizma na tim područjima (cfr. F. Andres u »Zeitschrift für Theologie u. Seelsorge«, Bonn 1924., str. 86.), tad je to bez sumnje osobito zasluga o. W. Schmidta S. V. D. i njegovih učenika. Djela kao »Menschenwege zum Gotteserkennen« (g. 1923.) pa »Ursprung der Gottesidee« (g. 1926.) pravi su kamenovi međaši u povijesti etnologijskoga evolucijonizma. Vjera i ćudoređe su međusobno organski povezani od iskona; vjera u Najviše Biće pozlaćuje zoru čovječanstva te kao da pripravlja potpuni dan objave Božje po Kristu Isusu, Gospodinu našem. Monogamija je iskonski oblik ljudskoga spolnog života, kako to lijepo pokazuje naš domaći strukovnjak dr. Gahs (Historijski razvoj porodice, Zagreb 1932.) i sam učenik Schmidtov, a njim se slažu svi istaknutiji etnolozi i prvaci etnologijske znanosti.

S tim u vezi nije nezanimljivo promotriti, kako prolazi ateistički monizam u prirodnim znanostima. Osobito je značajno na tom području držanje Haeckelova učenika i nasljednika na sveučilišnoj stolici u Jeni, Ljudevita v. Plate-a. Taj gospodin, koji se prije jedva tri decenija s korifejima ateističkog monizma, učlanjenima u »Monistenbundu«, borio protiv o. Wasmanna i pismeno i usmeno (na berlinskoj disputaciji!), izdao je prije par godina oveće djelo pod naslovom »Die Abstammungslehre« (Jena 1925.). U njemu piše doslovce ovo: »Ne može se dosta istaknuti, da prirodne znanosti uopće, a nauka o poteku (Abstammungslehre) napose ne mogu biti protiv prave religijoznosti. *Priroda* nije kaos, nego njome *vladaju prirodni zakoni,* pa se logički ne može prigovoriti zaključku, da *za njima stoji zakonoša, najviše, duhovno, osobno Biće,* što ga mi ponizno poštujemo kao Stvoritelja i Uzdržavatelja svijeta.« Ovo već nije ni deizam nego upravo teizam, pa se barem sudeći po ovim riječima mora reći, da je prof. Plate napustio monizam i prigrlio kršćanski dualizam.

Kao potkrepu ovoga svojeg novoga mišljenja iznosi prof. Plate i ovo: »Tko ne će da izvede ovoga zaključka, upada u agnosticizam, odriče se svakoga razmišljanja o tajnama ovoga svijeta i ubrzo mora opaziti, da takovo stanovište ne zadovoljava nego tjera u očaj.«

O svojim učiteljima Darwinu i Haeckelu iznosi prof. Plate također zanimljive sudove. »Darwin je sam priznao,« piše on, »u jednom od svojih zadnjih pisama: Ja nijesam *nikada* bio *ateista* tako, da bih zanijekao Božji opstanak.« Pa onda: »Bila je velika i vrlo štetna zabluda Haeckelova, što je tvrdio, da teorija descendencije vodi k ateističkom monizmu. Kršćanstvo je (u pravom smislu) monističko, jer sve svodi na jedan prauzrok, na Boga. Haeckelov je monizam naprotiv posve neodržljiv, jer hoće da tri sasvim različite stvari: silu (energiju), tvar (materiju) i duh (psihu) učini jednom jedinom supstancijom.« I sažalno prigovara svojemu učitelju: »Treba požaliti, što se Haeckel tako predao svojem razuzdanom fanatizmu, da je karikirao osnovne misli kršćanstva. Leider hat er auch als Mensch und Charakter wiederholt sehr ernstlich versagt«![1] Takav evo nadgrobni spomenik diže »proroku iz Jene« njegov vlastiti učenik, onomu proroku, koji je u razigranoj fantaziji pročitao već i grobni natpis katoličke Crkve! Nije li nadgrobni spomenik prorokov ujedno i grobni zaklopac njegove nauke?

A. Alfirević D. I.

---

[1] Cit. prema Seitz (= sveuč. prof. u Münchenu), Evolutionismus und religiössittliche Weltanschauung u »Theol.-praktische Quartalschrift« 1932., str. 287. i dalje. Zanimljivo je, da prof. Plate nastavlja: »On (= Haeckel) je bio osuđen od suda u Jeni radi klevete prof. Hamanna. Osim toga upozorujemo na poznati spis Dennertov, Die Wahrheit über Ernst Haeckel... Nijedan od nepopustljivih monista nije se potrudio, da taj spis potanko obije«! Dr. Seitz završuje svoj članak s riječima: »Darwinizam bi mogao s vjerskoga gledišta podnijeti, ali je s gledišta ozbiljne znanosti neodržljiv. S njime pada i zadnje uporište naturalističkoga evolucijonizma.« Ovo su svakako vrlo zanimljive izjave, kod se porede s našom polemikom s »Prirodom« i g. dr. Zarnikom. (Opaska uredništva).

FIAT LUX!

»PRIRODA« NA ADRESU »ŽIVOTA«.

Cijenjeni naši čitači će se možda još sjećati, kako je »Život« pred ravno godinu dana podvrgao kritici članke g. dra Borisa Zarnika o o. Wasmannu i

eugenici, što ih je bio objelodanio u popularnom ilustrovanom časopisu hrv. prirodoslovnoga društva »Priroda«. Kao lojalni protivnici njegovih izvoda poslali smo mu besplatno dotične brojeve »Života«. G. dr. nije na to nikako reagirao sve do travnja o. g., kad nam je u »Prirodi« (travanj-svibanj 1932., str. 153-4.) preko uredništva toga popularnog ilustrovanog časopisa poslao zanimljivu poruku. U njoj uredništvo »Prirode« veli najprije, zašto se g. dr. Z. tako dugo nije osvrtao na kritike u »Životu«, te na njegovu molbu mjesto odgovora tek nešto »priopćuje«, »ustanovljuje« i nešto »primjećuje«.

Da pravo kažemo, dulje smo se vremena kolebali, bismo li na ovakovo držanje uopće kako odgovarali. Konačno smo se ipak na to odlučili i to stoga, jer je ono upravo tipički značajno za »nezavisnu« nauku, kadgod se radi o stvarnoj kritici lojalnih protivnika.

O razlogu šutnje g. dra Z. veli uredništvo »Prirode« najprije u svoje ime: »Da na te napomene (= kritike »Života«) u »Prirodi« nije odgovoreno, bit će razumljivo, jer »Priroda« ne donosi polemike, a naročito ne odgovara na anonimne kritike nestručnjaka. Uostalom smo držali, da može svaki čitalac »Prirode«, koji je čitao one prinose g. prof. Dr. *Zarnika* te ih uporedio sa spomenutim kritikama i načinom, kako su iznesene, stvoriti sam svoj sud.«

Razumijemo, da »Priroda« ne donosi polemike, jer će ona imati za to svojih dobrih razloga, kaošto ih ima i za to, da ne odgovara na naše »napomene«. Rado joj priuštamo i otmjeni stav, kojim nastupa prema našoj reviji, pa da se još bolje vidi, kako joj on stoji, rado ćemo taj popularni časopis »flankirati« svojom revijom za katoličku inteligenciju. Ali ne možemo čestitati onim čitaocima »Prirode«, koji si unatoč protivnoga »držanja« njezina uredništva nisu bili kadri »stvoriti sami svoj sud«. Jer eto čini se, da ni otmjena poza »Prirode« ni »anonimnost« ni »nestručnost« naših kritika nisu pomogle, pa »su međutim neka gg. čitaoci »Prirode« izrazili želju da bi« ona ipak donijela »odgovor na one kritičke napomene.« I eto radi toga »zamolio nas je g. prof. Dr. *Zarnik*, — veli uredništvo »Prirode« — da ovdje priopćimo da ne običava odgovarati na anonimne kritike.«

Držimo, da će »neku gg. čitaoce »Prirode« ovaj prilično jeftini odgovor teško zadovoljiti, a sa svoje strane bismo primijetili, da razumijemo, e im i kucanje g. dra Zarnika i uredništva »Prirode« na vrata stručnosti mnogo ne imponira. Jer, da se pozovemo samo na jedan auktoritet, koji sigurno ima veliki ugled i kod g. dra i kod uredništva »Prirode«, dne 24. aprila o. g. držao je veliki besednik beogradski u Somboru govor te na adresu nekoga svojeg protivnika izrekao i ovo: »U srditoj nemoći on traži proturečnost i trudi se da mi obori stručnost. Međutim, — dodaje za svoj slučaj — stručnost u ovom pitanju treba da je samo tolika, da može razlikovati istinu od laži.« I zaključuje općenitim iskustvom: »To su lični momenti kojima se redovno pribegava, kad ne može da se nađe drugi izlaz.«[1] Uostalom kome da imponira stručnost toga popularnog časopisa i njegova suradnika, kad čita, kako se iz *predodžbe* cilja u

[1] Svečana beseda, održana na godišnjoj skupštini velike lože »Jugoslavija« 24. aprila 1932. u Somboru. Štampano kao rukopis. Str. 21. — Mi ovdje usvajamo samo opće iskustveno pravilo, a ne izričemo nikakva suda o primjeni toga pravila, što je čini veliki besednik.

životinja stručno izvodi, da imaju *razum*,[2] kad se iz stručnih razloga znanstveni zaključci smatraju onkraj moralnih propisa,[3] kad se stručno izbacuje teleologija iz prirode,[4] i kad se tu »nihil obstat« i »imprimatur« također stručno obrađuje s eugeničkoga ili evolucijonističkoga gledišta!

Ovakovu stručnu obradbu doživio je »imprimatur« baš u odgovoru g. dra Z. na naše kritike. »Jedino bi g. prof. Dr. *Zarnik* htio, — čitamo u »Prirodi« — s obzirom na napomene njegovu nekrologu *E. Wasmanna*, da ustanovimo da stoji na čelu *Wasmann*-ova djela o modernoj biologiji i nauci o razvoju otštampana izjava prepozita njemačke isusovačke provincije, u kojoj se kaže: »*Cum opus... societatis revisores, quibus id comissum fuit, recognoverint et in lucem edi posse probaverint, facultatem concedimus, ut typis mandetur...*« (Budući da su djelo... preglednici reda t. j. isusovačkog, kojima je bilo to povjereno, preispitali i odobrili, da se može izdati na svijetlo, dopustili smo mogućnost, da se preda u štampu...«).[5]

Tim i još jednim dokazom, na koji ćemo se odmah osvrnuti, drži g. dr. Z., a s njime i uredništvo »Prirode«, da je dokazao neobjektivnost Wasmannovu, jer »dalje komentare«, tako se svršava poruka »Iz uredništva«, »drži g. prof. Dr. *Zarnik* poslije tih konstatacija suvišnima.«

G. dr. je pokucao na vrata stručnosti, pa ćemo mu ih na ovom mjestu rado i — pokazati! Pitanje o »nihil obstat« i »imprimatur« ide u crkveno pravo, koje o njemu radi u novom Crkvenom Zakoniku od kanona 1384-1405 i za naš slučaj u institutu Družbe Isusove. Smatraju li se g. dr. i uredništvo »Prirode« stručnjacima u crkvenom pravu ili možda drže, da to pitanje ipak ide u biologiju, zoologiju, botaniku ili medicinu, da si dopuštaju iz jednoga crkvenoprav-

[2] Vidi »Priroda« 1931., str. 102. (članak dra Zarnika o o. Wasmannu!). — Por. »Život« 1931., str. 350.

[3] Vidi »Priroda« 1931., str. 35. sqq. (članak dra Zarnika o eugenici!). — Por. »Život« 1931., str. 390. sqq.

[4] Vidi »Priroda« 1932., str. 109. (članak dra Zarnika o Goetheu!) »U tom je shvaćanju *Goethe* bio za 100 godina ispred svojega vremena. On je bio protivnik teleologije, t. j. onoga promatranja živih bića, koje traži i nalazi u njihovoj građi izvjesne svrhe i vidi u oragnizmu sredstva za postignuće nekih unaprijed određenih ciljeva. Nema dakle bik rogove u svrhu, da bi mogao bosti, nego mi možemo samo kazati, da bik bode, jer ima rogove... *Goethe* se potpuno podudara sa gledištem moderne biologije, koja tumači postanak i usavršavanje pojedinih organa na osnovu nasljednih promjena (mutacija), koje se zbivaju bez obzira na kakve naročite ciljeve ili kakovu naročitu korist po dotično biće.« Tako »biologija« g. dra Zarnika filozofira i stručnjački izvodi jedan filozofijski non-sens, a neka filozofija pokuša štogod primijetiti, onda će glasiti odgovor: nisi stručnjakom u tim stvarima! Uostalom mi razumijemo, zašto »nezavisna« ne može da nađe teleologije, ali će onda morati dosljedno zatvoriti oči i pred činjenicama zoologijske geografije, priljubljivanja sviju vrsta, zabaciti teoriju o selekciji kao pozitivnom faktoru usavršivanja, Lamarckizam sa *svim* njegovim zasadama i sl.

[5] I ovaj dosta hrapavi prijevod je od uredništva »Prirode«. U citatima iz »Prirode« istaknuto je samo ono, što je istaknuto u samom originalu.

nog pitanja zaključke, kojima pred javnošću ruše vjeru u objektivnost mrtva diva, koji se ne može braniti?[6] Uostalom iznijet ćemo jedno stručno mnijenje o tom »klasičnom« dokazu g. dra, odgovor samoga o. Wasmanna, koji je taj prigovor još g. 1907. preokupirao na famoznoj berlinskoj disputaciji. Jer Wasmann je, kako je poznato, bio nesamo stručnjak u mirmekologiji nego i doktor filozofije i teologije, pa je prema tomu kompetentniji za pitanje »imprimatur«-a nego g. dr. Z. i popularni časopis Hrv. prirod. društva. Na berlinskoj je naime disputaciji najžešći ali nipošto najjači protivnik Wasmannov, grof Hoensbroech nastupio kao šesti od jedanaest oponenata s Wasmannovom »Biologie und Entwicklungstheorie« pod pazuhom, patetički čitao riječi, što ih gore citira g. dr. Zarnik odnosno uredništvo »Prirode«, te izveo posve isti zaključak kao i oni. To sam čuo iz ustiju samoga o. Wasmanna prigodom međunarodnog prirodnjačkog kongresa g. 1924. u Innsbrucku. Uostalom o tom izvješćuje o. Wasmann i u svojoj knjizi »Der Kampf um das Entwicklungsproblem in Berlin«

[6] Nakon berlinske diskusije pisao je »Deutsche Zeitung«, taj nekatolički list o Wasmannu: »Sieht man von Prof. Plate ab,... so erschienen die einzelnen Diskussionsredner, an P. Wasmann gemessen, fast wie Zwerge, und der leise Spott, mit dem der Vortragende ihnen nachher antwortete, wäre im Munde eines andern Referenten wahrscheinlich zur beissenden Satyre geworden.« (»Pustimo li s vida prof. Plate-a,... bili su pojedini govornici u diskusiji prema o. Wasmannu kao patuljci, te bi ona fina ironija, kojom im je predavač kasnije odgovorio, u drugim ustima po svoj prilici postao pravom zagrižljivom satirom.«) Vidi: Wasmann, Der Kampf um das Entwicklungsproblem in Berlin, Freiburg 1907., str. 148. — A za Wasmannovu objektivnost je dao klasičko svjedočanstvo protestant dr. Senff u »Harzer Kurier«. Iz toga (u novinama gotovo deset stupaca) dugog članka evo samo malog izvatka: »Hat denn Prof. Plate dem P. Wasmann wirklich klipp und klar *nachgewiesen, dass er irgendwo von kirchlichen Vorurteilen ausgegangen sei?*... Es verstimmt mich, dass Prof. Plate und andere den leichten und bequemen Kampf gegen den *Jesuiten* führten, wo sie den Kampf gegen den *Naturforscher* hätten führen sollen. Nach meiner Auffassung ging Wasmann *nicht von kirchlichen Vorurteilen aus*, sondern gelangte umgekehrt *als naturwissenschaftlicher Forscher* zu Resultaten, welche sich seinem religiösen Glauben nicht notwendig feindlich gegenüberstellen. *Dass er das freudig bekennt, ist sein gutes Recht* — wohl recht eigentlich *seine Pflicht*, wenn er seine Mitmenschen lieb hat. Und hier mag mein Standpunkt präzisiert sein: die Forderung der Trennung von Naturforschung und philosophischer Betrachtung besteht nur zu Recht bis an den Punkt, wo die exakte Beobachtung des Einzelfalls aufhört und mit irgend einem Resultate abschliesst. Die Verknüpfung und Wertung dieser in ihrer Vereinzelung oder auch in koordinierter Summation an sich recht wertlosen Resultate ist die berechtigte Sache und eigentliche Aufgabe der *Philosophie*, und ich wüsste nicht, wie wir weiter kommen sollten, wenn ein Naturforscher kein Philosoph sein dürfte. Also die Trennung hat ihre Grenze, *und dass Wasmann eine Grenzverletzung begangen hätte, ist ihm trotz vielen interessierten Redens davon auf gegnerischer Seite meines Erachtens nicht nachgewiesen worden. Lieber etwas weniger kirchenpolitische Entrüstung, und etwas mehr wissenschaftliche Wahrhaftigkeit — auch wenn sie unbequem kommt. Dann käme ein dritter in pro-*

ovako: »Rede des sechsten Opponenten, Grafen v. Hoensbroech. — Der Redner trat auf mit drei dicken Büchern unterm Arm: Wasmanns »Biologie und Entwicklungstheorie«, »Das kanonische Recht« des jetzigen Jesuitengenerals P. Wernz und das Buch des Jesuitenpaters Hilgers »Index verbotener Bücher«. — Er sprach sodann 20 Minuten lang, nicht etwa über die Entwicklungstheorie, sondern über die russische Bücherzensur bei den Jesuiten, über den römischen Index der verbotenen Bücher, über den Syllabus, über das *Ius canonicum* und über das *Concilium Vaticanum* und suchte aus diesen Quellen *a priori* nachzuweisen, dass P. Wasmann als Mitglied des Jesuitenordens und als gläubiger Katholik kein »freier Forscher« sein könne. Das Thema meiner drei Berliner Vorträge wurde dabei vom wissenschaftlichen Standpunkt aus gar nicht berührt.«[7] (Govor šestoga oponenta, grofa v. Hoensbroecha. — Govornik nastupa s tri debele knjige pod pazuhom: Wasmannovom »Biologie und Entwicklungstheorie«, »Das kanonische Recht« sadašnjega isusovačkoga generala o. Wernza i s knjigom Isusovca Hilgera »Index verbotener Bücher«. — Onda govori 20 minuta, ali ne o teoriji evolucije nego o ruskoj cenzuri knjiga kod Isusovaca, o rimskom indeksu zabranjenih knjiga, o silabu, o *kanonskom pravu* te o *vatikanskom saboru* pa kuša iz tih izvora dokazati *a priori*, da o. Wasmann ne može biti »slobodnim istraživačem« kao član isusovačkog reda i kao vjeran katolik. Predmeta mojih triju berlinskih predavanja nije se uopće znanstveno ni taknuo.«) U svojem odgovoru, koji je o. Wasmann držao već u po dvanaest u noći i morao odgovoriti na prigovore sviju oponenata, došavši do Hoensbroecha reče ovo: *»Wir kommen jetzt zu den Einwendungen des Herrn Grafen Hoens-*

testantischen Landen nicht in die heikle Situation, ehrenhalber einem Jesuiten beispringen zu müssen.« (ibid., str. 153-4.) (»Pa je li prof. Plate zaista o. Wasmannu čisto i bistro *dokazao, da su ga igdje zavele crkvene predrasude?*... Ljuti me, što su prof. Plate i drugi lako i komodno pucali na *jezuitu*, mjesto da navale na *prirodnjaka*. Po mojem mnijenju *nisu* Wasmanna *vodile crkvene predrasude*, nego obratno: on je *kao prirodnjak istraživač* došao do rezultatâ, koji nisu nužno u protivnosti s njegovim vjerskim uvjerenjem. *Tim se dičiti ima on sigurno pravo* — zapravo mu je to *dužnost*, ako ljubi svoje bližnje. I tu bih precizirao svoje stanovište: opravdano zahtijevati rastavu prirodnjačkog istraživanja i filozofijskoga razmatranja može se samo donle, gdje prestaje egzaktno opažanje pojedinoga slučaja te se svršava kakovim rezultatom. *Filozofija* ima pravo i dužnost povezati i ocijeniti te rezultate, koji svaki za se ili makar i sumacijom koordinirani nemaju gotovo nikakve vrijednosti. I ja ne znam, kamo bismo došli, ako prirodnjak ne smije biti filozofom. Dakle i ta rastava ima svoje međe, *a da je Wasmann te međe prekoračio, nije po mojem sudu od protivnika nitko uza svu zauzetost u govorima dokazao. Radije malo manje crkvenopolitičke indignacije i malo više znastvenoga etosa — pa makar on dolazio i nenaručen. Tad ne će u protestantskim zemljama tkogod treći doći u neugodan položaj, da priskače u pomoć jednomu jezuiti časti radi.«)* Ovako jedan *protestant* o Wasmannovom naučnom radu, dok *katolik* dr. Zarnik — ne bez plitke ironije — govori, da se Wasmannova djela znaju svršavati kao kakovi molitvenici, i nad grobom toga velikana dira u njegov naučni renomé. (Što je u citatu istaknuto, istaknuo je o. Wasmann.)

[7] L. c., str. 97-8.

broech. Nach meiner Ansicht ist keine einzige darunter, welche wirklich zur Sache in die Diskussion des heutigen Abends gehörte. Ich gehe deshalb über dieselben, weil sie konfessionelle Fragen behandeln, einfach zur Tagesordnung über. (Lebhafter, stürmischer Beifall — vereinzeltes Zischen.)«[8] *(»Sad dolazimo do prigovora g. grofa Hoensbroecha. Po mojem mnijenju nema nijednoga, koji bi uistinu pripadao predmetu večerašnje diskusije. Stoga prelazim preko njih na dnevni red, jer rade o konfesijskim pitanjima.* (Živo, burno povlađivanje — pojedinačko psikanje.«)

Grof Hoensbroech iznio je dakle na berlinskoj disputaciji in ipsis terminis dokaz, što ga iznosi g. dr. Zarnik, samo s tom razlikom, što je taj grof barem pokušao nastupiti kao stručnjak-teolog. Zapravo bismo točnije morali reći — grof Hoensbroech nije mogao g. 1907. još znati za dokaz g. prof. Zarnika iz g. 1932.! — g. prof. Zarnik iznosi dokaz grofa Hoensbroecha samo utoliko nespretnije, što ničim ne pokazuje, da nastupa kao stručnjak iz teologije. Pa da nam g. dr. ne bi ponovio prigovora, da se služimo »sa velikim aparatom citata raznih, *i zastarjelih*, autora«, odgovorit ćemo odmah i na tu njegovu poteškoću. Uistinu se čudimo, kako se g. dr. nije mogao dosjetiti razlogu, zašto to činimo. Zaista nitko pametan ne će *nama* upisati u grijeh, što pobijajući neke teorije i rješavajući neke poteškoće g. dra nalazimo i teorije i poteškoće i odgovore na jedno i drugo već naštampane makar i kod »zastarjelih auktora« pa ih onda upotrebljavamo! Neka budu g. dr. i uredništvo »Prirode« uvjereni, da bismo mi sami najsretniji bili, kad ne bismo ni morali ni mogli u našem Zagrebu danas još pobijati stvari, koje su se po Njemačkoj još pred neko tridesetak godina iznosile![9]

Nadalje »bi g. prof. dr. *Zarnik* htio«, da uredništvo »Prirode« »ustanovi..., da je čuveni biolog i eugeničar *Hermann Muckermann istupio* iz isusovačkoga reda, jer je htio da bude nezavisan u svom radu kao suradnik Kais. Wilhelm-Instituta za antropologiju.« To je drugi dokaz g. dra Zarnika, da je katolička, napose isusovačka znanost »vezana« i prema tome neobjektivna.

Mi smo se pismeno obratili u toj stvari na Hermanova rođena brata o. Friedricha, urednika ugledne njemačke književne revije »Der Gral«, koji je i danas članom isusovačkoga reda. Od njega smo dobili dva lista. Prvi je datiran 20. VIII. o. g., te u njemu piše o. Muckermann, da mu je brat još i danas u najljepšem odnosu s Družbom, a onda dodaje: »Oeffentlich würde ich nur sagen, dass der Austritt aus dem Orden eine Privatangelegenheit sei, *die mit biologischen Fragen und Stellungnahmen oder gar mit einer Professur in Berlin nicht das Geringste zu tun hat. Verdächtigungen in genannter Art auszusprechen ist nicht nur unfair, sondern verleumderisch.*« (»Javno bih rekao samo to, da je istup iz reda privatna stvar, koja *nema ama baš ništa s biologijskim pitanjima i nazorima, a još manje s kakovom profesurom u Berlinu. Izricati takove sumlje nije samo ružno nego (upravo) klevetnički.«)* Pošto je odgovorio na još neka stavljena pitanja, primjećuje, da će se narednih dana sastati s bratom, pa da njegovih opazaka ne upotrijebimo, dok se i sam dr. Muckermann o njima ne izjavi. I zbilja nakon osam dana stiže drugi list, datiran 28. VIII. o. g., u kojem se doslovce veli ovo: »*Lieber Pater! Meinen ersten Brief werden Sie empfangen haben. Mein Bruder ist mit dem Inhalt vollkommen einverstanden.*« *(»Dragi oče! Sigurno ste primili moj prvi list. Moj se brat potpuno slaže s njegovim sadržajem.«)*

[8] Ibidem, str. 139.

[9] Kako se vidi iz navedenoga u 6. opaski, sve ove »duboke« dokaze, što ih protiv Wasmanna iznosi g. dr. Z., iznio je već g. 1907. u Berlinu prof. Plate i to služeći se istom »znanstvenom, stručnom metodom«. Por. i »Kampf usw. in Berlin«, str. 62 - 63., odakle se vidi, da je još prije istim putem udario »Der Prophet von Jena«, od kojega tandem aliquando valjda i dokazi u »Prirodi« vuku svoju lozu.

U vezi s Muckermannovim pitanjem odgovorit ćemo odmah na još jednu direktnu reakciju g. dra Zarnika na naše kritike, za koju nije molio posredništva u uredništvu »Prirode«. U već citiranom broju »Prirode« čitamo naime neposredno pred replikom, na koju smo dosele odgovarali, prinos iz pera g. dra pod naslovom »*Eugeničke smjernice*«.[10] U njemu pisac informira čitače, kako je posebna komisija »Njemačkog društva za higijenu rase«, u kojoj se nalazi »i katol. svećenik, bivši isusovac, prof. Dr. *Hermann Muckermann*«, izradila spomenicu o zadaćama, ciljevima i osnovama eugenike. Ti »svi stavci spomenice primljeni su jednoglasno. Nijedna riječ, protiv koje bi jedan od članova komisije mogao prigovoriti, nije preuzeta u spomenicu. Tako ova spomenica predstavlja i ono od zahtjeva eugenike što je prihvatljivo sa stanovišta raznih svjetskih nazora, pa i sa katoličkog vjerskog gledišta. *Muckermann* je naime jedan od najuglednijih predstavnika vjerski orijentiranih njemačkih naučenjaka. Zanimljivo je da se zahtjevi, izraženi u spomenici, potpuno slažu sa ciljevima eugenike, koje smo donijeli u članku »*Temelji i ciljevi eugenike*«... i koji je članak sa izvjesne strane krivo shvaćen i prikazan, kao da se njegovi izvodi protive načelima katoličke vjere.«

G. dr. sigurno nije ni primijetio, kako je on tim svojim dalekosežnim zaključivanjem na stanovište same kat. Crkve iz jedinoga potpisa svećeničkoga dao sjajno juridičko opravdanje za crkveni »nihil obstat« i »imprimatur«. Međutim prema našim informacijama i sama činjenica, iz koje g. dr. svoje zaključke izvodi, malo je drukčija.

Kako smo već spomenuli, mi smo se u cijeloj toj stvari, što se tiče o. Muckermanna, obratili pismeno na njegova brata, pa nam je on i na ovaj upit odgovorio u drugom svojem listu ovo: »Was jenes Programm angeht, dass der betreffende Professor zitiert, so ist es das Programm der deutschen Gesellschaft für Rassehygiene. In dieser Gesellschaft sind nicht nur Katholiken, sondern auch Andersdenkende. Der Punkt, der sich auf Sterilisation bezieht, ist ein Programmpunkt dieser Gesellschaft, zu der auch mein Bruder gehört. *Aber es ist ausdrücklich abgemacht worden, dass nicht alle Programmpunkte jeden Einzelnen verpflichten. So duldet das Programm durchaus ein persönliches Reservat, das etwa für Katholiken aus der Enzyklika her notwendig wird. Ich denke, dass Ihnen nun diese Ausführungen genügen...*« (»Što se tiče onoga programa, što ga navodi dotični profesor, to je program njemačkoga Društva za rasnu higijenu. U tom društvu ima nesamo katolika nego i zastupnika drugoga mišljenja. Točka, koja se odnosi na sterilizaciju, pripada programu dru-

[10] »Priroda« travanj-svibanj 1932., str. 152.

štva, kojega je i moj brat članom. *Ali izričito je određeno, da sve točke programa ne obvezuju svakoga pojedinca. Tako se posvema slaže s programom lični rezervat, koji je možda katoliku potreban radi enciklike. Mislim da vam je ovo dosta...«* A na početku lista veli, da nam šalje »ein paar Ergänzungen« k prvom listu, i to iz razgovora sa svojim bratom. Osim toga ističe već u prvom listu, s kojega se sadržajem dr. H. Muckermann posvema složio, napose: »Ebenso selbstverständlich aber ist es, dass ein katholischer Priester sich loyal auf den Boden der Enzyklika stellt, wie das mein Bruder auch in aller Oeffentlichkeit getan hat. Diese Stellungnahme war so klar und eindeutig, dass von keiner kirchlichen Behörde aus späterhin auch nur der geringste Vorwurf erhoben ist... — Was die Frage der legalen Sterilisation betrifft, so ist zu unterscheiden, was das katholische Sittengesetz darüber lehrt und was andererseits durch das staatliche Strafrecht getroffen werden kann. Es gibt viele Dinge, die moralisch verboten sind, die aber dennoch vor dem Richter des Staates straffrei bleiben. Dieses Strafgesetz wird ja nicht gemacht durch Katholiken allein, sondern durch gesetzgebende Körperschaften, in denen ganz andere Anschauungen massgebend sind. Man sucht in solchen Fragen für die öffentliche Anerkennung des Sittengesetzes soviel herauszuschlagen, wie eben möglich ist.« (»Jednako je jasno, da će katolički svećenik lojalno stajati uz encikliku, kaošto je to i moj brat učinio pred svom javnošću. Njegovo stanovište je bilo tako jasno i određeno, da mu nijedna crkvena oblast nije kasnije ni najmanje prigovarala... — Što se tiče pitanja zakonske sterilizacije, valja razlikovati, što o tome uči katolički moral, a što opet može o tom narediti državni kazneni zakon. Ima mnogo stvari, koje su moralno nedopustive, pa ipak ih državni sud ne progoni. Jer kazneni zakon ne stvaraju katolici sami, nego zakonodavna tijela, koje kod toga vode posve drugi nazori. Stoga se nastoji u takovim pitanjima izbiti za javno priznanje moralnoga zakona, koliko je samo moguće.«) A u drugom listu ima iz razgovora s bratom k ovoj točki još ovaj dopunjak: »Die Straflosigkeit der Sterilisierung vor dem Gesetz, wie sie von meinem Bruder vertreten wird, hat noch eine andere Seite. Es werden nämlich Bedingungen für diese Straflosigkeit aufgestellt, die jener wilden Sterilisation, wie sie heute betrieben wird, ein Ende setzen. Der tatsächliche Erfolg dieser Aktion ist also eine bedeutende Verbesserung der jetzt obwaltenden Verhältnisse. Obwohl es wie eine Konzession aussieht, werden tatsächlich Konzessionem, die es heute gibt, beschränkt.«[11] (»Nekažnjivost sterilizacije pred zakonom, kako je zastupa moj brat, ima i naličje. Za tu se nekažnjivost traže uvjeti, koji staju na kraj onomu divljem steriliziranju, kako se danas vrši. Stvarni uspjeh te akcije dakle jest znatni popravak sadašnjih prilika. Premda se čini koncesijom, uistinu se smanjuju koncesije, kojih danas ima.«)

Konstatiramo, da prema tim informacijama: 1. nije istina, da je dr. H. Muckermann istupio iz reda Družbe Isusove stoga, da bude »nezavisan« u svojem znanstvenom radu, pače on sam prema navodima svojega brata takovu tvrdnju kvalificira kao klevetu. 2. Nije istina, da se prema mišljenju toga »jednog od najuglednijih predstavnika vjerski orijentiranih njemačkih naučenjaka« mogu sve smjernice »Njemačkog društva za higijenu rase«, koje se »potpuno slažu sa ciljevima eugenike«, što ih je g. dr. Z. donio u članku »Temelji i ciljevi eugenike« mogu prihvatiti i sa katoličkog vjerskoga gledišta. 3. Sve da je »i kat. svećenik, bivši isusovac« dr. Muckermann bez rezervata potpisao te smjernice, pače da je sam izdao knjigu, koja bi nosila na prvoj ili zadnjoj stranici »Nihil obstat« i »Imprimatur«, još ne bi apsolutno i u svakom slučaju slijedilo, da im se s katoličkoga gledišta ne može ništa prigovoriti. Ovo posljednje ističemo stoga, jer vidimo iz poruke g. dra po uredništvu »Prirode« o »imprimatur«-u, da i njemu i rečenomu uredništvu to ne će biti poznato.[12]

[11] Dakle prof. Muckermanna vode taktički, a nipošto načelni razlozi. I o toj taktici mogu biti razna mišljenja, ali vode li g. dra Zarnika također samo taktički razlozi? Zaista, ako igdje, a ono ovdje valja ona poznata: »Si duo faciunt idem, non est idem.«

Pri koncu poruke g. dra Zarnika preko uredništva »Prirode« čitamo ipak i jednu opasku, koja kuša *stvarno* braniti njegovu tezu. Tu se naime veli: »moli nas g. prof. Dr. *Zarnik*, da upozorimo na to, da veći dio te kritike (= kritike članka o temeljima i ciljevima eugenike!) sastoji u tom, da... pobija darwinizam«. Pa opet: »nego samo ističemo, da g. prof. Dr. *Zarnik* izričito naglašava, da je »ova strana darwinizma« (naime *teorija*, po kojoj je prirodna selekcija onaj činilac, koji ravna postepenim usavršavanjem organizma, te koju teoriju kritičar na dugo i široko pobija), za eugeniku od manje važnosti...«

Moramo konstatirati, da g. dr. odnosno uredništvo »Prirode« ili nije dobro pogledalo naše kritike ili je barem pišući ove riječi nije imalo pri ruci. Naša kritika iznosi poprilici 5 i po štampanih stranica. Od tih se samo na cijeloj prvoj pobija darwinizam, a onda se veli: »Na darwinizmu dakle osniva g. dr. i eugeniku pa na tom »temelju eugenike« nastoji da nađe i »ciljeve« njezine. Nakon svega rečenoga jedva je potrebno i primijetiti, što mogu vrijediti izvodi, koji niču na takovu temelju. Ipak ne će biti zgorega pogledati, dokle može »nezavisna nauka«, koja se ne da »vezati dogmama« te se ponosi svojom »velikom slobodom«, dotjerati bez kompasa objavljenih Istina i zdrave filozofije.«

Iz toga se vidi, da se mi nismo zadovoljili s pobijanjem darwinizma kao temelja g. dra za eugeniku, nego da smo na ostale poprilici 4 stranice zašli u pojedinosti, da pojedine izvode g. dra popratimo s »kritičkim napomenama«. Stoga u daljnem razlaganju neprestano navodimo njegove riječi i citiramo ih dvanaest puta! Prema tome naše »kritičke napomene« vrijede sve od reda, sve da i nije darwinizam g. dru temeljem za eugeniku!

[12] Uostalom, dok je dr. Muckermann katolički svećenik ili pače samo obični vjernik, ne može biti ni govora o takovoj »nezavisnosti«, kakovu zamišlja g. dr. Zarnik (cfr. cit. kanone, osobito prva tri: cn. 1384., 1385., 1386.). Stoga je Hoenbroech na pr., koji se razumio u crkveno pravo, baš i nastojao dokazati, da Wasmann nesamo kao Isusovac nego i kao katolik ne može biti »nezavisnim istraživačem«! Upravo je kuriozno, da g. dr. Zarnik kraj onakova dokazivanja, kakvo iznosi protiv o. Wasmanna, na koncu još želi vrijediti kao vjeran sin sv. matere Crkve! Nas bi zanimalo znati, zašto on hoće, da čitači »Prirode« dobiju dojam, e se njegovi izvodi slažu s crkvenim stanovištem? Zar ga nije strah, da bi tkogod mogao protiv njega izaći s istim oružjem, s kojim on ide na mezevo protiv o. Wasmanna, kad bi se rezultati njegova naučnog rada slagali s katoličkim svjetovnim nazorom?

Uostalom taj odgovor g. dra je i jedna zanimljivost s njegova stručnog područja. Na njegovu molbu veli naime uredništvo »Prirode«, da je »neistinita tvrdnja, da se u članku dra Zarnika iznosi ta teorija (= Darwinova!) kao jedan od temelja eugenike... nego da dolazi od Darwinovih izvoda za eugeniku u obzir samo neosporiva činjenica, da se ono, što je nesposobno za život, u prirodi ne može održati na životu.« Već smo konstatirali, da za naše pojedine »kritičke napomene« i u tom slučaju ništa ne slijedi, a za to, da se vidi, koje je mjesto darwinizmu u manje više svim izvodima g. dra, dosta je pročitati članak, koji smo kritizirali. Uostalom nama je drago, što g. dr. svečano izjavljuje, da on ipak barem u ovom slučaju nije želio graditi na darwinizmu, a drago nam je to stoga, što ta teorija i ne zaslužuje, da se na njoj puno gradi. Čudno je samo, kad g. dr. sa svim tim želi, da bar nešto darwinizma uzida u svoje temelje eugenike, a još čudnije, kad kao stručnjak Darwinu imputira »duboki« izvod, da se ono, što je nesposobno za život, ne može održati na životu! Šteta, što je Darwin već davno umro, pa ga ne možemo iznenaditi s ovim velikim otkrićem, da je ljudski rod sve do njegovih dana morao čekati, te saznа, kako se ono, što je nesposobno za život, ne može održati na životu! G. dr. je očito pokušao umaći na vrata, kojih — nema![13]

Kako smo odmah na početku istaknuli, na ovakove se replike ubuduće ne ćemo obazirati. Ovaj puta smo to učinili stoga, da pokažemo na jednom primjeru, kako se redovno s to većom indignacijom i s to višega nastupa, što je labaviji temelj pod nogama. A ako g. dr. i uredništvo popularnog ilustrovanog časopisa »Prirode« hoće da ostane kod same stvari, neka odgovore na ona pitanja, kojima smo završili prvu kritiku Pa da ih ne moraju tražiti po starim brojevima »Života«, evo ćemo ih opet ovdje odštampati:

Prvo: Kako tumači »nezavisna« činjenicu, da je o. Wasmann unatoč »vezanosti obzirima« imao snage prihvatiti i one rezultate svojega naučnog istraživanja, za koje se tada, kad ih je prihvatio, na sva usta govorilo, da ruše cijeli kršćanski nazor o svijetu; i obratno činjenicu, da je Haeckel unatoč svojoj »nezavisnosti« falzificirao rezultate naučnog istraživanja u prilog svojega svjetovnog nazora?

[13] Upravo je zanimljivo, kako se naš stručnjak zbunio i ne može da se precizno izrazi. Najprije daje posve točnu definiciju darwinizma riječima: »Teorija, da se evolucija živih bića zbiva uslijed prirodne selekcije«. Želeći odmah zatim »Životu« pokazati, kako darwinizam nije temeljem njegovih izvoda o eugenici, postaje mu najednom ta ista definicija (»teorija, po kojoj je prirodna selekcija onaj činilac, koji ravna postepenim usavršavanjem organizama« dakle posve istoznačna s gornjom!) tek jednom »stranom darwinizma«, a drugom valjda »stranom« postaje »činjenica, da se ono, što je nesposobno za život, u prirodi ne može održati na životu«! Uistinu ta činjenica sama po sebi nema s darvinizmom ništa, nego bi imala samo onda nešto s njime, kad bi je tkogod htio tumačiti pomoću »*borbe za život*« t. j. s bitnim elementom »prirodne selekcije«. Ako dakle g. dr. ništa ne uzima od teorije selekcije za temelj svojih izvoda, kako on to »izričito naglašava«, onda njegovi izvodi o eugenici ne bi zapravo ama baš ništa imali s darwinizmom, pa je upravo nepojmljivo, kako on kao stručnjak ipak svojata za njih neki »izvod Darwinov«, i čemu započinje svoj članak o eugenici s himnom u čast Darwinu i njegovom »struggle for life«!

Drugo: Kako dokazuje »nezavisna«, da su *osnovne teze kršćanske filozofije* »*predrasude*«, osobito ako se uzme u obzir, da ta filozofija gleda svoj cijeli raison d' être u mogućnosti, želji i potrebi spoznati istinu, te se, kako svjedoči njezina etika, osjeća pred Bogom i savješću vezanom priznati svaku istinu; i obratno, kako dokazuje »nezavisna«, da nju ne vode predrasude, napose predrasuda, da ne smije i ne može biti izvanprirodnog inteligentnog uzroka, pogotovu ako se uzme u obzir, da već apriori uzima, e istine nema, ili barem da je ne možemo spoznati?

Treće: Kako dokazuje »nezavisna«, da ljudska duša nije duhovna te prema tome ni neumrla, nego da se evolvira iz materijalnih principa?

Četvrto: Zašto »nezavisna« *eugenikom* ne evolvira Köhlerovih majmuna »od početka inteligencije« do potpune razumnosti, kad će time samo dobiti, jer će ti novi »razumni« stvorovi bez sumnje biti i klasičkim dokazom za opravdanost »nezavisne« i — već iz zahvalnosti — najvatrenijim pristašama njezinim?[14]

Hic Rhodus, . . . !

Uredništvo »Života«.

[14] Vidi »Život« 1931., str. 351. A da uredništvo »Prirode« lakše barem lajički shvati, što je cenzura u Družbi Isusovoj, neka barem za se privatno, ako ne će ili ne može javno, odgovori na pitanje: Da li članci, što se objelodanjuju u »Prirodi«, na pr. članci dra Zarnika prolaze u uredništvu kakovu cenzuru ili ne?

KNJIŽEVNOST

March I., S. J., Liber pontificalis prout exstat in codice dertusensi (S. 251.), Barcelona 1925.

Trudom od mnogo godina obogatio je pisac povijest papa proučivši i kritički obradivši ovaj codex u kapitularnom arhivu spomenutog mjesta u Kataloniji. On nastavlja povijest papa od Honorija II. (1124. - 1130.) uključivo te je stariji i potpuniji od t. zv. Pandulfova. Njime popunjuje dosadanja izdanja: Libri Pontificalis. Ima u dodatku Memoriale Ecclesiarum Romae iz 14. vj.

N. Maslać D. I.

Dr. M. Barada: »Episcopus Chroatensis«. Otisak iz »Croatia Sacra« br. 2.

Autor najprije iznosi, kakvo je bilo stanje Crkve u Dalmaciji od 4. - 8. vijeka. Bila je ovisna o Raveni odnosno o Bizantu, te je širila kršćanstvo među Hrvatima. Ovi nijesu htjeli da budu ovisni o biskupima, koji su pristali uz Fotija, nego isposlovaše u pape vlastitoga biskupa. To je biskup ninski — episcopus Nonensis — (g. 864.) Ovaj bješe direktno podložan papi, a nikome drugome.

Biskup Hrvata (episcopus chroatensis) postoji samo između 1024. i 1185. te upravlja sad većim sad manjim dijelom Hrvatske. Sabor u Splitu g. 1185. dodijeli mu sjedište u Kninu (s. 202. sl.). Biskup Hrvata bio je doglavnik hrvatskoga kralja i upravitelj njegove kancelarije. Ove i razne druge dobrim dijelom nove činjenice, a od velike važnosti, pisac dokazuje solidnom akribijom, poznavanjem pravila *historijske kritike, katoličke teologije i filozofije,*

kanonskoga prava i crkvene historije. Još nam je istaknuti odličan pregled, što ga vel. pisac daje o stanju vjerskom i crkvenom kod Hrvata od 8 - 11. vij. (s. 210 - 14). Hrvati su u to vrijeme posve pod uplivom Zapada i Rimske Crkve. Oni primaju njezine reforme i s njome napreduju. *Crkvene borbe* toga vremena vode Hrvati ne *proti Rimu* nego *protiv biskupâ* u dalmatinskim gradovima, koji su sve do g. 1925. pristajali uz grčku crkvu. Tako rade i t. zv. zatočnici hrvatske narodne crkve, osobito Grgur Ninski i Sedada (Sedeh). Ona dapače prvi prizivaju na papu.

Želimo odličnom radniku, da još s većim marom, jasnoćom stila i čistoćom jezika osvijetli našu časnu starinu, kojoj zahvaljujemo sve, što imamo.

N. Maslać D. I.

Blažević I., Nasljeduj Krista, izdalo društvo sv. Jeronima.

Već smo dugo i željno očekivali ponovno hrvatsko izdanje te doista zlatne knjižice. Da je prevod vjeran i jezično dotjeran, jamči nam ime prevodioca, općenito priznatog i uvaženog stručnjaka koliko u latinskom toliko u hrvatskom jeziku.

Ne bi smjelo biti katoličke obitelji, koja ne bi imala »Nasljeduj Krista«. Širiti tu knjigu i vjernike upućivati, kako će se korisno njome služiti znači suvremeno djelovati u duhu Crkve, koja, osobito u novije doba, proti modernom poganstvu toliko ističe širenje ideje Krista Kralja. *J. Ivčić D. I.*

Jelenić J., O. F. M., Povijest Hristove Crkve. I. sv. 2. potpunije izdanje (LXVIII + 202 str.) Zagreb 1931.

Djelo je izrađeno velikom pomnjom i erudicijom. Auktor nije žalio truda, da napose dotjera opći dio: o povijesti uopće te o metodici; donosi obilnu literaturu za opću crkvenu i za historiju Juž. Slavena i to kako izvore tako i književnost, pa i naše revije. Ovo posljednje ima osobitu važnost za naš narod. Jednako je hvale rijedno, što pisac donosi povijesna pomagala prije pojedinih odsjeka. Čudna je tvrdnja na s. 159.: Obični grješnici kroz prva dva stoljeća niti su se izopćivali niti odrješivali, oni su nastojali sami sebi isprositi od Boga oproštenje; i malo niže: S velikim grješnicima Crkva je strogo postupala, ona ih je izopćivala redovno doživotno. Iz toga bi logično slijedilo, da Crkva nije trebala redovito nikome da podjeljuje odrješenja! A to će se jedva kome činiti vjerovatnim. Ta trebalo bi se osvrtati na definiciju sabora Tridentinskoga (Denz. n 899.[12]), po kojoj se uvijek po Bož. pravu morali ispovijedati svi teški grijesi.

Moglo bi se dakako iznijeti manjih prigovora, koji su prema tolikom djelu malenkosti. Tako na pr. ponešto tvrdi stil, upotrebljavanje nekih izraza, što se tako protive opće poprimljenom načinu govora te na čitatelja neugodno djeluju. Poznato je, da se riječ »Hrist« tipična za nekatolike (kao za protestante: Marie za bl. Gospu); isto tako tuđa nam je riječ: »papski«.

N. Maslać D. I.

Vanino M., S. J., Illyricum sacrum i Filip Riceputti. Posebni otisak iz **Croatia Sacra** br. 2. 1931.

Isusovac Riceputti (1667. - 1724.) je zasnovao veliko djelo za povijest Južnih Slavena. 8 golemih svezaka, kakvim se mogu dičiti samo veliki narodi. Građu je za nj skupljao uz goleme poteškoće kroz 45 godina. Pomagali su ga u tome njegov Red *Družba Isusova,* biskupi, pape i kadinali. U Padovi je uredio cijeli muzej od 300 svezaka spremljene građe. Od toga 2 golema sveska je

zgotovio, a više drugih prilično sredio za štampu. Uto junačkoga radnika pozove Bog k sebi, da ga nagradi za njegove herojske žrtve 5. X. 1742.

Pisac raspravlja o postanku ovoga djela po do sada neobjelodanjenim arhivskim izvorima, potiče historike, da bi se zanimali za baštinu tako zaslužnoga muža za našu prošlost.

Filip Riceputti stekao je s Illyricum Sacrum punu neumrlu slavu (immortalitate dignissimus), a jednaku slavu kat. Crkvi i Juž. Slavenima. Ovako ga je ocijenio učeni suvremenik Ivan de Luca Franjevac. *N. Maslać D. I.*

Frau Sein (65 str.) Verbandsverlag Weiblicher Vereine Düsseldorf 1930.

To je mala knjižica, što su je društva katoličkih djevojaka izdala na čast 25. godišnjici svećeničkog jubileja g. Hermanna Klena.

U njoj su skupljene i nanizane njegove najljepše misli i čuvstva o ženskoj duši, o djevičanstvu i majčinstvu, o ženi i dušobrižništvu, o zajednici.

Knjižica je kitica najbiranijeg cvijeća. Ona odiše i prožeta je dubokim shvaćanjem ženske časti, ženske sreće, ženske moći. Misli kao i rečenice »Žena može samo onda svoju vjeru odbaciti, ako je samu sebe odbacila«, ili »Žena je uvijek kraljica ili robinja«, ili »Samo onaj ima sreću na zemlji, tko je u nebu traži«, pokazuju, kako je jubilarac dobro shvatio žensku narav i s kojeg je stanovišta promatra. *I. Filipović D. I.*

Das Religionsbuch der Kirche (Catechismus Romanus) 2. Theil: Von den Sakramenten. Übersetzt von Anton Koch S. J., herausgegeben von Michael Gatterer S. I. Druck und Verlag von Felizian Rauch Innsbruck 1930.

Svima je poznata velika vrijednost Rimskoga Katekizma. U njemu je ukratko zbijena sva teologija. Uređen je opet tako, da svaki župnik može zgodno i jasno uputiti svoje župljane u sve tajne naše sv. vjere. I ova riznica vjerskih zaklada otvara se danas široj javnosti, koja ne zna latinski. Pred nama leži prvo izdanje njemačkog prijevoda Rimskoga Katekizma. Prijevod je vrlo dobar, lako razumljiv i providen svim promjenama, koje su nastale uvođenjem novoga Kodeksa, da se svako može odmah snaći. Na koncu prijevoda ima kratko stvarno kazalo, koje će svakome jako dobro doći, da može odmah naći sve, što mu treba, kad mu se služiti Rimskim Katekizmom. Preporučujemo.

Josip Müller D. I.

UREDNIŠTVO JE PRIMILO:

Bessodes, La Sainte amante de Jesus: Marie Madeleine (VIII i 136 str.), Marietti — Torino 1931. Stoji 7 franaka.

Bulić, Sv. Venancije prvi biskup solinski i mučenik duvanjski, preštampano iz »Vjesnika hrv. aheol. društva« — Zagreb.

Bulić, Povodom pedesetgodišnjice jubileja »Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku« (132 str.), Split 1931.

Croatia sacra, arhiv za povijest Hrvata 4., izd. Hrv. bogosl. akademija — Zagreb 1932.

Ercegović, Katolička dogmatika za više razrede srednjih škola (136 str.), Split 1932.